नेपाल अधिराज्यको संविधान, २०१५

स्वस्तिश्री गिरिराजचक्रचुडामणि नरनारायणेत्यादि विविध विरुदावली विराजमान मानोन्नत ओजस्वि राजन्य प्रोज्ज्वल नेपाल तारा अति ओजस्वि त्रिभुवनप्रजातान्त्रीश्रीपद ॐरामपट्ट अतुल ज्यतिमर्य त्रिशक्तिपट्ट अति प्रवल गोरखादक्षिणबाहु महाधिपति फिल्डमार्शल र सर्वोच्च कम्याण्डर इन चीफ श्री मन्महाराजाधिराज श्री श्री श्री महाराज महेन्द्र वीर विक्रम जंगबहादुर शाहबहादुर शमशेर जंगमेवानाम् सदा समर विजयिनाम् ।

आर्य संस्कृतिका अनुयायी हिन्दूधर्मावलम्बी सुप्रसिद्ध श्री ५ बडामहाराजा पृथ्वीनारायण शाहका वंशज परम पूज्य राष्ट्रपिता श्री ५ महाराजाधिराज त्रिभुवन वीर विक्रम शाहदेवबाट प्यारा प्रजाको अधिकार र हितको निमित्त एक महान क्रान्तिको नेतृत्व गरिबक्सी संसारको इतिहासमा अमर होइबक्सेको मौसूफ बुबाज्यूबाट नेपालमा प्रजातन्त्र फलाउन प्रजाहरूलाई मौलिक हक प्रदान गर्ने 'उत्कट अभिलाषा' राखिबक्सेकोले,

र प्रजालाई सर्वतोन्मुखी प्रगति गर्न तथा आफ्नो व्यक्तित्वको उच्चतम विकास गर्न समर्थ तुल्याउन र सँदा प्रजाको इच्छाको कदर गरी चल्ने एक कुशल तथा संवैधानिक राजतन्त्रात्मक ढङ्गको सरकारको व्यवस्थाबाट राजनैतिक स्थिरता ल्याई राजनैतिक, सामाजिक र आर्थिक न्याय तथा राष्ट्रको एकता कायम गर्न हामीबाट पनि दृढ सङ्कल्प गरिबक्सेकोले,

सार्वभौमसत्ता सम्पन्न नेपाल अधिराज्यको निमित्त एक संविधान बनाई जारी गर्न वाञ्छनीय भएकोले हाम्रा महान तथा आदरणीय पुर्वजहरूका पालादेखी नै चलिआएको हाम्रा मुलुकको परम्परा र प्रथाअनुसार हामीमा नै निहीत रहेको यस नेपाल अधिराज्यको राजकीय शत्ता र अन्तर्निहीत शाही विशेषाधिकार प्रयोग गरीबक्सी हामी श्री ५ महाराजाधिराज महेन्द्र वीर विक्रम शाहदेवबाट नेपाल अधिराज्यको संविधान नामक यो मूल कानून बनाई जारी गरिबक्सेका छौं ।

भाग-१

प्रारम्भिक

१. **संविधान-मूल कानून**:- (१) यो संविधान नेपालको मूल कानून हो र यसमा रहेका उपबन्धको अधिनमा रही यससँग बाझिने नेपाल कानून बाझिएसम्म खारेज हुनेछ ।

(२) यस संविधानको कुनै कुराले पनि राजगद्दी उत्तराधिकार सम्बन्धी श्री ५ महाराजाधिराजको वंशाणुक्रम, रीत, परम्परा र भइरहेको ऐनलाई बदल्ने वा प्रतिकूल प्रभाव पार्ने छैन ।

(३) यस संविधानमा "श्री ५" शब्दले श्री ५ बडामहाराजा पृथ्वीनारायण शाहका शाही वंशज आर्य संस्कृतिका अनुयायी हिन्दु धर्मावलम्बी गद्दिनसीन श्री ५ महाराजाधिराजलाई सम्बोधन गरेको सम्झनु पर्दछ ।

भाग-२

तोकिएको दिन

२. **तोकिएको दिन**:- यस संविधानको धारा ७३ र धारा ७५ तुरुन्त र अरू उपबन्धहरू श्री ५ बाट शाही घोषणाद्वारा निधो गरिबक्सेको दिनदेखी लागू हुनेछ र त्यसरी निधो गरिबक्सेको दिनलाई यो संविधानमा उल्लेख भएको "तोकिएको दिन" मानिनेछ ।

भाग-३

मौलिक हक

३. **वैयक्तिक स्वतन्त्रता**:- (१) कानून बमोजिम बाहेक कुनै व्यक्तिको पनि ज्यान वा वैयक्तिक स्वतन्त्रताको अपहरण हुनेछैन ।

(२) मानिसको बेचविखन, दासत्व र कुनै किसिमको जवर्जस्ती काम गराउन निषेध गरिएको छ ।

तर सार्वजनिक प्रयोजनको लागि कानूनद्वारा अनिवार्य सेवाको व्यवस्था गर्न सकिनेछ ।

(३) तत्काल प्रचलित कानूनले सजायभागी नहुने कुनै काम गरेको बापतमा कुनै व्यक्ति सजायभागी हुनेछैन र कुनै व्यक्तिलाई पनि कसुर गर्दाको अवस्थामा प्रचलित कानूनमा तोकिएभन्दा बढी दण्ड सजाय दिइनेछैन ।

(४) कुनै व्यक्ति उपर अदालतमा त्यसै अपराधमा एकपटक भन्दा बढ्ता मुद्दा चलाइने र दण्ड सजाय गरिने छैन ।

(५) कुनै अपराधको आरोप लागेको व्यक्तिलाई आफ्नु विरुद्ध साक्षी हुन कर लाग्ने छैन ।

(६) कुनै गिरफ्तार भएको व्यक्तिलाई गिरफ्तार भएको कारण सहितको सूचना यथासक्य चाँडो नदिइ थुनामा राखिने छैन र त्यस्ता व्यक्तिलाई आफूले रोजेको स्वीकृत कानूनी व्यवसायीसँग सल्लाह लिने र उसद्वारा पुर्पक्ष गर्ने अधिकार इन्कार गरिनेछैन ।

स्पष्टीकरण:-यस उपधाराको प्रयोजनको निमित्त कानूनी व्यवसायी भन्नाले कुनै अदालतमा कुनै व्यक्तिको प्रतिनिधित्व गर्न तत्काल प्रचलित नेपाल कानूनले अधिकार दिएको जुनसुकै व्यक्तिलाई पनि लिइनेछ ।

(७) गिरफ्तार गरिएको र थुनामा राखिएको प्रत्येक व्यक्तिलाई गिरफ्तार भएको ठाउँबाट बाटाको म्यादबाहेक २४ घण्टाभित्र मुद्दा हेर्ने अधिकार भएको सबभन्दा नजिकको अधिकारीको समक्ष उपस्थित गराउनु पर्छ र कुनै पनि व्यक्तिलाई त्यस्ता अधिकारीको आदेशले बाहेक उक्त अवधिभन्दा बढी थुनामा राख्न हुँदैन ।

(८) उपधारा (६) वा (७) मा लेखिएका कुरा देहायका व्यक्तिलाई लागू हुनेछैन ।

(क) कुनै शत्रु राष्ट्रको नागरिक,

(ख) निवारक नजरबन्द राख्ने व्यवस्था भएको जुनसुकै कानून अन्तर्गत गिरफ्तार भएको वा नजरबन्द रहेको व्यक्ति ।

(९) निवारक नजरबन्द राख्ने व्यवस्था भएको जुनसुकै कानूनले देहायको अवस्थामा बाहेक ३ महिनाभन्दा बढ्ता अवधिसम्म कुनै मानिसलाई नजरबन्द राख्न अधिकार दिने छैन ।

(क) नजरबन्द राखेको मितिले ३ महिना भुक्तान नहुँदै सर्वोच्च अदालतको न्यायाधीश भइसकेको वा न्यायधीश भइरहेको वा न्यायाधीश हुन लायकको व्यक्तिहरूको गठीत सल्लाहकार समितिले त्यस्ता व्यक्तिलाई नजरबन्द मै राख्न पर्ने पर्याप्त कारण देखाई स्पष्ट राय व्यक्त गरेकोमा, वा

(ख) त्यस्तो व्यक्ति उपधारा (१२) अन्तर्गत बनेको कानूनमा भएको व्यवस्था बमोजिम नजरबन्द राखिएकोमा,

तर-खण्ड (क) को कुनै कुराले पनि सम्बन्धित नजरबन्दी सम्वन्धी कानूनमा तोकिएको उपल्लो हदभन्दा बढी समयसम्म नजरबन्द राखिने छैन ।

(१०) निवारक नजरबन्द राख्ने कानून अनुसार नजरबन्द राख्ने अधिकारीले नजरबन्दमा रहेका व्यक्तिलाई यथासक्य चाँडो नजरबन्दमा राखिएको कारण सहितको सूचना दिनु पर्नेछ र नजरबन्द राखिएका व्यक्तिले नजरबन्द राख्ने आदेशको विरुद्ध आफ्नो बचाउ सम्बन्धी कुनै कुरा लेखी दिन चाहेमा त्यसरी दिन पाउने मौका पनि दिनु पर्नेछ ।

(११) उपधारा (१०) मा लेखिएको कुनै कुराले पनि नजरबन्द राखिएको कारण प्रकट गर्दा सार्वजनिक हित वा देशको सुरक्षामा हानि पुग्छ भन्ने नजरबन्द राख्ने अधिकारीलाई लागेमा त्यस्तो कारण प्रकट गर्न कर लाग्नेछैन ।

(१२) कानूनद्वारा देहायका कुरा तोक्न सकिनेछ ।

(क) अवस्था र मामिलाको किसिम तोकि कुन अवस्था र कस्ता किसिमको मामिलामा सल्लाहकार समितिको राय नलिइकन पनि ३ महिनाभन्दा बढी समयसम्म नजरबन्द राख्न सकिने छ भनी, र

(ख) कुन अवस्था र कुन कुन किसिमका मामिलामा बढीमा कति समयसम्म नजरबन्द राख्न सकिने छ भनी, र

(ग) उपधारा (९) को खण्ड (क) बमोजिम गठित सल्लाहकार समितिको काम, कर्तव्य र कार्यविधि ।

४. **समानता** :- (१) सबै नागरिक कानूनको समान संरक्षणको हकदार हुनेछन् ।

(२) सामान्य कानूनको प्रयोगमा कुनै पनि नागरिकमाथि धर्म, वर्ण, लिङ्ग, जात जातिको आधारमा भेदभाव गरिने छैन ।

(३) सरकारी सेवाको नियुक्तिमा कुनै पनि नागरिकमाथि केवल धर्म, वर्ण, वा जात जातिको आधारमा भेदभाव हुने छैन, तथा स्त्री, पुरुष दुवै थरीको लागि खुला रहेको सरकारी नोकरीको हकमा लिङ्गको आधारमा पनि भेदभाव हुनेछैन ।

(४) नेपाल अधिराज्यका विभिन्न क्षेत्रका जनताका बीच वा जनताका विभिन्न वर्ग वा जात वा जातिकाबीच कसैले घृणा द्वेष फैलाउन वा बैरभाव पैदा गराउन पाउने छैन ।

५. **धर्म**:- प्रत्येक नागरिकले प्रचलित परम्पराको मर्यादा राखी सनातनदेखि चलिआएको आफ्नो धर्मको अवलम्बन र अभ्यास गर्न सक्नेछ ।

तर- कसैले कसैको धर्म परिवर्तन गराउन पाउने छैन ।

६. **सम्पत्ति**:- (१) कानून बमोजिम बाहेक कुनै व्यक्तिको पनि सम्पत्ति अपहरण हुने छैन ।

(२) प्रत्येक नागरिकलाई सम्पत्ति आर्जन गर्ने, भोग गर्ने, ग्रहण गर्ने तथा बेचबिखन गर्ने हक रहनेछ ।

७. **राजनैतिक स्वतन्त्रता**:- प्रत्येक नागरिकलाई निम्नलिखित स्वतन्त्रताको हक प्राप्त हुनेछ :-

(क) वाक तथा प्रकाशन स्वतन्त्रता,

(ख) बिना हातहतियार भेला हुने स्वतन्त्रता,

(ग) संघ, संस्था खोल्ने स्वतन्त्रता,

(घ) नेपालको कुनै पनि भागमा आवत जावत तथा बसोबास गर्ने स्वतन्त्रता ।

८. **सार्वजनिक हित**:- (१) यस भागको कुनै कुराले पनि निम्नलिखित कानून अमान्य हुने छैन ।

(क) अनुकूलन र परिवर्तन गरी वा नगरी उपधारा (२) मा लेखिएमध्ये कुनै अभिप्रायको निमित्त आवश्यक छ भनी श्री ५ बाट प्रमाणित गरिबक्सेको तोकिएको दिन अगाडि बनेको कानून ।

(ख) सार्वजनिक हितको निमित्त भनी तोकिएको दिन पछि बनेको कानून ।

(२) शान्ति र व्यवस्था कायम राख्ने वा नेपालको सुरक्षा, नेपाल र अन्य राष्ट्रहरूको सुसम्बन्ध, विभिन्न वर्ग वा जाति वा क्षेत्रका जनताका बीचको सुसम्बन्ध वा साधारणतया नेपालको नागरिकहरूको सदाचार, स्वास्थ्य, सुविधा वा आर्थिक हित, शिष्टाचार र नैतिकता कायम राख्ने वा आन्तरिक अशान्ति रोक्ने वा अदालत वा संसदका कुनै सदनको अवहेलना हुन दिनबाट रोक्ने वा यस संविधान वा प्रचलित नेपाल कानूनको व्यवस्था उल्टाउने कुचेष्टा वा यस्तै अरू कुनै प्रयास रोक्ने उद्देश्यले बनेको भनी प्रस्तावनामा लेखिएको छ भने त्यस्तो ऐन उपधारा (१) को खण्ड (ख) को तात्पर्यको लागि सार्वजनिक हितको निमित्त बनेको मानिनेछ ।

(३) श्री ५ को कुनै पनि सशस्त्र सेनामा नोकरी गर्ने कुनै पनि जवान उपर यो भागमा गरिएको व्यवस्था लागू हुने छैन तथा ऐनद्वारा जुनसुकै पुलिसमा सेवा गर्ने जुनसुकै व्यक्तिमाथि लागू हुने हदसम्म यो भागको जुनसुकै उपबन्धको प्रयोगलाई सीमित तथा परिवर्तन गर्न सकिनेछ ।

९. **संवैधानिक उपचारको हक**:- (१) यस भागद्वारा प्रदत्त अधिकारको प्रचलनका लागि निर्धारित तरीका अनुसार कारवाई चलाउन सर्वोच्च अदालतमा आवेदन गर्ने हक सुरक्षित गरिएको छ ।

(२) उपधारा (१) अनुसार आवेदन पर्न आएमा सर्वोच्च अदालतले त्यस्तो अधिकारको प्रचलनको लागि जो चाहिने आज्ञा, आदेश वा पूर्जी जसमा बन्दीप्रत्यक्षीकरण, परमादेश, प्रतिषेध, अधिकारपृच्छा र उत्प्रेषणका प्रकारका पूर्जी समेत सामेल छन् जारी गर्न सक्नेछ ।

(३) उपधारा (१) र (२) बमोजिम सर्वोच्च अदालतले पाएको अधिकारमा प्रतिकूल प्रभाव नपर्ने गरी सर्वोच्च अदालत मातहतका कुनै अदालतलाई सो अदालतको कार्य क्षेत्र

भित्र उपधारा (२) मा लेखिएको आज्ञा, आदेश वा पूर्जी जारी गर्ने सबै वा केही प्रकारका अधिकार प्रयोग गर्ने गरी कानूनद्वारा व्यवस्था गर्न सकिनेछ।

भाग-४

कार्यपालिका

१०. **कार्यकारिणी अधिकार**:- (१) नेपाल अधिराज्यका कार्यकारिणी अधिकार श्री ५ मा निहीत छ र यो संविधान तथा नेपाल कानूनका कार्य सम्पादन र संरक्षणसम्म विस्तृत छ र उक्त अधिकार यो संविधानमा रहेको व्यवस्था र प्रचलित कानूनअनुसार मौसूफबाट स्वयम् वा मन्त्रीहरूद्वारा वा मौसूफका मातहतका अन्य कर्मचारीहरूद्वारा प्रयोग गरिबक्सनेछ।

(२) यो संविधानमा श्री ५ बाट मौसूफको स्वविवेकले गरीबक्सने वा निर्धारित व्यक्तिको सिफारिसमा गरिबक्सने भनी किटान भएको बाहेकका अरू काम मौसूफबाट प्रधानमन्त्री मार्फत पेश हुने मन्त्रीमण्डलको सिफारिस वा कुनै प्रश्नको सम्बन्धमा तत्सम्वन्धी कारवाही गर्न प्रधानमन्त्रीबाट अख्तियार पाएको मन्त्रीको सिफारिसमा गरिबक्सनेछ।

(३) जरुरी परेमा बाहेक श्री ५ बाट तोकीबक्सेका विषयहरूमा अघिनै मौसूफमा अनौपचारिक तवरले परामर्श नगरी कुनै सिफारिस मौसूफमा पेश हुनेछैन र मन्त्रीमण्डलद्वारा विचार भइसकेको वा विचारै नभई आएको कुनै सिफारिस श्री ५ बाट मन्त्रीमण्डलको विचारार्थ पठाउन सकिबक्सनेछ।

(४) कुनै सिफारिस श्री ५ मा पेश भएको छ छैन र भएको भए के-कस्तो सिफारिस भएको छ भन्ने र यस संविधानको व्यवस्थाअनुसार श्री ५ बाट कुनै व्यक्ति वा अधिकारीसँग परामर्श गरिबक्सेको छ छैन भन्ने प्रश्न कुनै पनि अदालतमा उठाइने छैन।

(५) कुनै कुरा श्री ५ बाट मौसूफको स्वविवेकमा गरिबक्सने किसिमको हो होइन भन्ने प्रश्न उठेमा मौसूफको स्वविवेकबाट भएको निर्णय अन्तिम हुनेछ र श्री ५ बाट त्यसरी गरिबक्सेको कुनै कुराको मान्यता दिने विषयलाई लिई मौसूफबाट स्वविवेकमा गरिबक्सन हुने नहुने भन्ने आधारमा कुनै प्रश्न उठाइने छैन।

(६) यस संविधान अनुसार श्री ५ बाट मौसूफको स्वविवेकमा हुने जति कार्य श्री ५ को नाममा र मौसूफमा निहीत अन्य कार्यकारिणी कार्य श्री ५ को सरकारको नाममा हुनेछ।

(७) श्री ५ को वा श्री ५ को सरकारको नाममा तयार भई कार्यान्वित भएका आदेश, निर्णयहरू र अरू अधिकारपत्रहरू क्रमश श्री ५ बाट मौसूफको स्वविवेकमा वा श्री ५ को सरकारबाट बनाईने नियम बमोजिम प्रमाणित गरिनेछ र यसरी प्रमाणित भएको आदेश, निर्णय वा अधिकारपत्रहरू श्री ५ बाट मौसूफको स्वविवेकमा वा श्री ५ को सरकारबाट कार्यान्वित भएको वा तयार गराएको आदेश वा निर्णय वा अधिकारपत्र होइन भनी त्यस्तो आदेश वा निर्णय वा अधिकारपत्रको मान्यता बारे प्रश्न उठाइने छैन ।

११. **राष्ट्रिय परिषद** :- (१) यस धारामा भएका व्यवस्थाको अधिनमा रही श्री ५ र निम्न लिखित व्यक्तिहरू समेतको एक राष्ट्रिय परिषद् रहनेछ ।

(क) महासभाको अध्यक्ष, उपाध्यक्ष तथा प्रतिनिधिसभाका सभामुख, उपसभामुख पदेन सदस्य,

(ख) श्री ५ का तत्कालीन मन्त्रीहरू पदेन सदस्य,

(ग) भूतपूर्व मन्त्रीहरू सदस्य,

(घ) श्री ५ बाट स्वविवेकले नियुक्त हुने अन्य सदस्य ।

(२) उपधारा (१) को खण्ड (ग) बमोजिम भएको कुनै सदस्य आइन्दा राष्ट्रिय परिषदको कामको उपयुक्त छैन भन्ने राष्ट्रिय परिषदसँग परामर्श गरिबक्सेपछि श्री ५ मा लागेमा मौसूफका स्वविवेकले सो सदस्य सदस्यताबाट मुक्त हुनेछ ।

(३) उपधारा (१) को खण्ड (घ) बमोजिम नियुक्त भएका व्यक्ति श्री ५ को इच्छा अनुसारको अवधिसम्म सदस्य रहनेछन् ।

(४) राष्ट्रिय परिषदको बैठक श्री ५ को हुकूम अनुसार बोलाईनेछ, र मौसूफ उपस्थित होइबक्सेमा मौसूफबाट सभापतिको आशनग्रहण गरिबक्सनेछ । मौसूफको अनुपस्थितिमा, श्री ५ को स्वविवेकबाट साधारण तवरले वा खास तवरले मनोनित भएको उपसभापतिले र त्यसरी उपसभापति मनोनित नभएको हालतमा राष्ट्रिय परिषदको सो बैठकमा प्रस्तावद्वारा निर्णय गरेको सदस्यले बैठकको सभापतित्व गर्नेछ ।

(५) उपधारा (४) मा जेसुकै लेखिएको भएतापनि निम्नलिखित अवस्थामा राष्ट्रिय परिषदको बैठक राष्ट्रिय परिषद्का सचिवले बोलाउनेछ । सो बैठकमा प्रस्तावद्वारा निर्णय गरेको सदस्य सो बैठकको सभापति हुनेछ ।

(क) श्री ५ को स्वर्गवास भएमा वा मौसूफबाट राजगद्दी परित्याग गरीबक्सेमा राष्ट्रिय परिषदले-

(१) श्री ५ को वंशाणुक्रम, ऐन, रीत र परम्परा अनुसार श्री ५ को उत्तराधिकारीका राज्यरोहणको घोषणाको आदेश दिनेछ, र

(२) यदि श्री ५ को उमेर १८ वर्ष भन्दा कम भएमा ऐनका अधिनमा रही राष्ट्रिय परिषद्ले निर्णय गरे अनुसार उपराज वा उपराज परिषद्को व्यवस्था मिलाउनेछ।

वा

(ख) प्रधानमन्त्री रहेमा प्रधानमन्त्री र राष्ट्रिय परिषद्को अन्य एक सदस्यले वा प्रधानमन्त्री नरहेका अवस्थामा राष्ट्रिय परिषद्का कुनै दुई सदस्यले निजहरूको रायमा श्री ५ मानसिक वा शारीरिक अशक्तताको कारणले बैठक बोलाउने आदेश बक्सन असमर्थ भइबक्सेको छ भनी हस्ताक्षर गरी माग गरेमा राष्ट्रिय परिषद्ले-

(१) श्री ५ मानसिक वा शारीरिक अशक्तताले राष्ट्रिय परिषद्को बैठक बोलाउने आदेश बक्सन असमर्थ भइबक्सेको हो वा होइन निर्णय गर्नेछ, र

(२) राष्ट्रिय परिषद्ले हो भनी निर्णय गरेमा ऐनको अधिनमा रही परिषद्बाट निर्णय गरे बमोजिम उपराज वा उपराज परिषद्को व्यवस्था मिलाउनेछ।

तर-

(१) खण्ड (क) बमोजिम व्यवस्था गरिएका उपराज वा उपराज परिषद् श्री ५ अठार वर्ष पुगिबक्से पछि कायम रहने छैन।

(२) खण्ड (ख) बमोजिम व्यवस्था गरिएका उपराज वा उपराज परिषद् श्री ५ को स्वर्गवास भएमा वा मौसूफबाट राजगद्दी परित्याग गरिबक्सेमा वा पुनः राजकीय कार्यभार वहन गर्न समर्थ होइबक्सन्छ भनी मौसूफको स्वविवेकले राष्ट्रिय परिषद्लाई सूचना बक्सेमा ऐनको अधिनमा रही कायम रहने छैनन्।

(६) उपधारा (५) बमोजिम व्यवस्था गरिएका उपराज वा उपराज परिषद्लाई श्री ५ वा मौसूफका उत्तराधिकारीको प्रतिकूल पर्ने कुनै निर्णय गर्ने वा स्वीकृति प्रदान गर्ने अधिकार हुने छैन ।

(७) राष्ट्रिय परिषद्को कुनै पनि बैठकमा सदस्यहरूमध्येबाट कोही अनुपस्थित रहे पनि काम चालू रहनेछ यदि-

(क) सूचना जारी हुने दिनसम्म भएका राष्ट्रिय परिषद्का सबै सदस्यलाई बैठक हुने सूचना पठाएको छ भने र

(ख) खण्ड (क) बमोजिम सूचना गरिएका सबै सदस्य संख्याको कमसेकम चार खण्डको एक खण्ड सदस्य मत गणनामा भाग लिए पनि नलिए पनि उपस्थित रहन्छन् भने ।

(८) श्री ५ बाट यस संविधान बमोजिम वा अरू तवरले संविधान अन्तर्गतका मौसूफको कार्य सम्पादनको सिलसिलामा राष्ट्रिय परिषद्सँग परामर्श मात्र लिने इच्छा गरिबक्सेमा उपधारा (७) को खण्ड (ख) लागू हुनेछैन ।

(९) राष्ट्रिय परिषद्को निर्णय उपस्थित भई मतगणनामा भाग लिने सदस्यहरूको बहुमतबाट हुनेछ ।

(१०) उपधारा ५ को खण्ड (क) को उपखण्ड (१) मा भएको कुनै कुराले पनि त्यस्ता घोषणा जारी नभएसम्म श्री ५ को उत्तराधिकारीलाई राजगद्दीको अधिकार प्रयोग गरिबक्सनमा बाधा पुऱ्याउने छैन, तथा त्यस्तो हर एक काम कानून विरुद्ध नभएकोमा त्यस्तो घोषणाद्वारा समर्थित हुनेछ ।

(११) यस धारामा जेसुकै लेखिएको भएतापनि श्री ५ बाट मौसूफ नेपालबाहिर रहिबक्सेको अवधि वा कुनै तोकिएका अवधिसम्मको निमित्त लालमोहरले प्रमाणित गरिबक्सेको अधिकारपत्रमा तोकिएको शर्तको अधिनमा रही मौसूफबाट गरिबक्सने कुनै कार्य चलाउन मौसूफका स्वविवेकले कुनै व्यक्ति अथवा दुई वा बढी व्यक्तिलाई अख्तियार दिन सकिबक्सनेछ । त्यस्तो व्यक्ति वा व्यक्तिहरूले अधिकारपत्रमा तोकिएको शर्त तथा परिधीको अन्तर्गत रही गरेको कार्य यस संविधानको उद्देश्यका लागि श्री ५ बाट भए सरह मानिनेछ ।

(१२) श्री ५ बाट प्रधानमन्त्री रहेको अवस्थामा निजसँग पनि परामर्श गरी मौसूफको स्वविवेकले राष्ट्रिय परिषद्को सचिव नियुक्त गरिबक्सनेछ ।

१२. **मन्त्रि-मण्डलः**- (१) प्रधानमन्त्री सहितको एक मन्त्रि-मण्डल रहनेछ जस्मा प्रधानमन्त्री मुख्य हुनेछन् । त्यो मन्त्रि-मण्डलमा चौध जनामा नबढाई प्रधानमन्त्रीको सिफारिसमा श्री ५ बाट निर्णय गरिबक्सेजति श्री ५ का अन्य मन्त्री रहनेछन् ।

(२) यो संविधानको उपबन्धहरूको अन्तर्गत रही मन्त्रिमण्डललाई नेपाल अधिराज्यको शासनको सामान्य निर्देशन तथा नियन्त्रण गर्ने अभिभारा रहनेछ र मन्त्रि-मण्डल सामूहिक रूपले प्रतिनिधिसभा प्रति उत्तरदायी हुनेछ ।

१३. **श्री ५ का मन्त्रीहरूः**- (१) श्री ५ बाट मौसूफको स्वविवेकमा प्रधानमन्त्री नियुक्त गरिबक्सनेछ ।

तर त्यो व्यक्ति मौसूफको रायमा प्रतिनिधिसभामा तत्कालै अथवा अर्को आम निर्वाचन भएपछि बहुमत प्राप्त गर्न सक्ने हुनु पर्छ ।

(२) श्री ५ का अन्य मन्त्रीहरू प्रधानमन्त्रीको सिफारिसमा श्री ५ बाट नियुक्त हुनेछन् र ति मन्त्रीहरूमध्ये कमसेकम दुई जना महासभासदबाट लिइनेछ ।

(३) प्रधानमन्त्री प्रतिनिधिसभाका सदस्यहरूमध्येबाट नियुक्त हुनेछन् ।

तर- श्री ५ को स्वविवेकमा उपधारा (१) अनुसार प्रतिनिधिसभामा बहुमत प्राप्त गर्न सक्ने व्यक्ति छैन भन्ने लागेमा मौसूफबाट सो सभाको सदस्य नभएका अन्य व्यक्तिलाई पनि प्रधानमन्त्री पदमा नियुक्त गर्न सकिबक्सनेछ । महासभाको सदस्य रहेनछ भने त्यस्तो व्यक्तिले चार महिनाभित्र महासभाको वा प्रतिनिधिसभाको सदस्य हुननसकेमा प्रधानमन्त्रीको पदमा रहनेछैन ।

(४) श्री ५ सँग परामर्श गरी मौसूफका मन्त्रीहरूमा प्रधानमन्त्रीले कार्यभारको विभाजन गर्नेछ र ती मन्त्री आ-आफ्नो विभागको प्रशासनको लागि श्री ५ र मन्त्रिमण्डल प्रति उत्तरदायी हुनेछन् ।

तर-प्रधानमन्त्रीले मन्त्रीहरूमध्ये एक वा दुई जनासम्म विनाविभागको मन्त्री राख्न सक्नेछ ।

(५) प्रधान मन्त्री देहायको अवस्थामा आफ्नो पद तथा कार्यभारबाट मुक्त हुनेछ ।

(क) लिखित राजीनामा श्री ५ बाट स्वीकृत भएमा, वा

(ख) लगातार ४ महिनाको अवधिसम्म प्रतिनिधि सभाको वा उपधारा (३) को प्रतिबन्धात्मक वाक्यांशअनुसार नियुक्त भएको भए संसदको कुनै सदनको सदस्य हुन नसकेमा, वा

(ग) प्रतिनिधिसभाका तत्कालीन सबै सदस्य संख्याको बहुमतले श्री ५ को सरकारमाथि अविश्वासको प्रस्ताव पास गरेमा, वा

(घ) श्री ५ बाट राष्ट्रिय परिषद्संग परामर्श गरिबक्सेपछि मौसूफको सरकार प्रतिनिधि सभाको विश्वास रहित भएकोछ वा सो सरकारले यो संविधानको उपवन्धको प्रतिकूल काम गर्दै आइरहेको छ भन्ने कुरामा मौसूफको स्वविवेकमा संतुष्ट होइबक्सेमा ।

तर यस उपधाराको कुनै कुराले पनि प्रधानमन्त्री पदको कार्यभारबाट यस उपधारा बमोजिम मुक्त भएको व्यक्तिलाई श्री ५ बाट मौसूफको स्वविवेकले पुनः प्रधानमन्त्री नियुक्त गरिबक्सन बाधा पुऱ्याउने छैन ।

(६) प्रधानमन्त्री बाहेक श्री ५ को अन्य मन्त्री देहायको अवस्थामा आफ्नो पद तथा कार्यभारबाट मुक्त हुनेछन् ।

(क) प्रधानमन्त्री मार्फत पेस भएको लिखीत राजीनामा श्री ५ बाट स्वीकृत भएमा, वा

(ख) लगातार ४ महिनासम्म महासभा वा प्रतिनिधि सभाको सदस्य नभएमा, वा

(ग) जुन प्रधानमन्त्रीको सिफारिसमा मन्त्री नियुक्त भएको थियो त्यो प्रधानमन्त्री आफ्नु कार्य-भारबाट मुक्त भएकोमा, वा

(घ) प्रधानमन्त्रीको सिफारिसमा श्री ५ बाट त्यो मन्त्री कार्यभारबाट मुक्त गरिबक्सेमा ।

तर-यस्तो कोही पनि मन्त्री पुनर्नियुक्तिको निमित्त अयोग्य हुने छैन ।

१४. **<u>सहायक मन्त्री</u>** :- (१) श्री ५ बाट मौसूफको कुनै मन्त्रीलाई कार्यभार संचालन गर्न सहायता दिनका निमित्त प्रधानमन्त्रीको सिफारिसमा सहायक मन्त्री नियुक्त हुनसक्नेछ ।

तर- सहायक मन्त्रीको संख्या १० भन्दा बढी हुनेछैन र कमसेकम दुईजना यस्ता सहायक मन्त्री महासभासद्मध्येबाट लिइनेछ ।

(२) धारा १३ को उपधारा (६) श्री ५ को मन्त्रीलाई सरह सहायक मन्त्रीलाई पनि लागू हुनेछ ।

(३) कुनै बेला श्री ५ को कुनै मन्त्री वा सहायक मन्त्री आफ्नो ओहदाको कार्य संचालन गर्न उपस्थित रहन असमर्थ हुन्छ भने त्यस्तो केही समयको लागि उसको कार्यभार संचालन गर्न श्री ५ को अर्को कुनै मन्त्री वा सहायक मन्त्रीलाई सुम्पिन पनि प्रधानमन्त्रीले सक्नेछ।

तर प्रधानमन्त्रीले श्री ५ का मन्त्रीको काम कुनै सहायक मन्त्रीलाई सुम्पेको छ भने पनि त्यस्तो सहायक मन्त्री मन्त्रिमण्डलको सदस्य हुनेछैन ।

१५. **पारिश्रमिक**ः श्री ५ को प्रधानमन्त्री र अन्य मन्त्रीहरू तथा सहायक मन्त्रीहरूको पारिश्रमिक ऐनले तोक्नेछ र त्यसरी नतोकिएसम्म श्री ५ बाट तोकिबक्सनेछ।

१६. **सरकारी कार्य सञ्चालन**ः- (१) प्रधानमन्त्रीको कर्तव्य देहायबमोजिम हुनेछ-

(क) श्री ५ मा कार्यावली, सम्बन्धित कागज र मन्त्रिमण्डलको निर्णय र विधानार्थ प्रस्ताव वा मन्त्रिमण्डलमा पेश नभई निर्णय भएको कुनै महत्वपूर्ण कार्यकारिणी कामको विवरण पेश गर्ने ।

(ख) श्री ५ बाट मौसूफको स्वविवेकले चाहिबक्सेको सरकारी कामको संचालन सम्बन्धी सूचना मौसूफमा पेश गर्ने ।

(२) यो संविधान अन्तर्गत श्री ५ को सरकारको कार्य संचालनको विधि, कार्य विभाजन तथा सम्पादन र श्री ५, मन्त्रिमण्डल, श्री ५ का मन्त्री, सहायक मन्त्री र अन्य श्री ५ का कर्मचारीकाबीच कस्तो सम्बन्ध रहनुपर्दछ भन्ने समेत कुरा श्री ५ को स्वविवेकबाट स्वीकृत, नियमावली बमोजिम हुनेछ । यो संविधानको अनुकूल रहेसम्म ती नियमावली अनुसार कार्य गर्न मन्त्रिमण्डल, श्री ५ को मन्त्री, सहायक मन्त्रीहरू र श्री ५ को कर्मचारीहरू बाध्य हुनेछन् ।

तर- ती नियमावलीको पालना भयो वा भएन भन्ने सवाल जवाफ कुनै अदालतमा हुनेछैन ।

१७. **मन्त्रि-मण्डलीय सरकारको अस्थायी निलम्बन** :- (१) यस भागको यस अघिका उपबन्धहरूमा जे सुकै लेखिएको भए तापनि श्री ५ बाट राष्ट्रिय परिषद्संग परामर्श गरिबक्सेपछि प्रधानमन्त्री भएर प्रतिनिधि सभामा बहुमत प्राप्तगर्न सक्ने व्यक्ति पाउन असम्भव छ भन्ने मौसूफको स्वविवेकमा सन्तुष्ट होइबक्सन्छ भने मौसूफको स्वविवेकबाट घोषणाद्वारा यो संविधानका १२ देखि १६ सम्मका धाराहरूलाई निलम्वन गरिबक्सन विधिवत् हुनेछ र त्यस्तो घोषणा लागू रहेसम्म-

(क) मन्त्रिमण्डलबाट हुने कामको संचालन राष्ट्रियपरिषद्संग परामर्श लिइबक्सी श्री ५ बाट मौसूफको स्वविवेकमा हुनेछ ।

(ख) श्री ५ बाट महासभा वा प्रतिनिधि सभामा सदस्य भएका वा नभएका व्यक्तिलाई मन्त्रीबाट हुने विभागीय कार्य संचालन गर्न नियुक्त गर्न सकिबक्सनेछ र यस्तो व्यक्ति-

(१) राष्ट्रियपरिषद्को सदस्य हुनेछ ।

(२) आफूलाई सुम्पिएको विभागीय प्रशासनको लागि श्री ५ प्रति उत्तरदायी हुनेछ ।

(३) श्री ५ को इच्छा अनुसारको अवधिसम्म बहाल रहनेछ ।

(४) संसदको कुनै सदनमा र सदनका कुनै समितिमा उपस्थित रहन र कारवाईमा भाग लिन पाउँदछ । तर त्यस्तो सदन वा समितिमा सदस्य नै नभइ मत दिन पाउने छैन ।

(५) श्री ५ को स्वविवेकबाट निर्णय भए अनुसार पारिश्रमिक पाउनेछ ।

(२) उपधारा (१) अनुसार श्री ५ बाट गरिबक्सेको घोषणा मौसूफको स्वविवेकबाट गरिबक्सेको अर्को घोषणाद्वारा खारेज हुन सक्नेछ र प्रतिनिधि सभाको बहुमत प्राप्त गरी प्रधानमन्त्री हुन सक्ने व्यक्ति प्राप्त हुन सम्भव छ भन्ने कुरामा श्री ५ सन्तुष्ट होइबक्सन्छ भने उपरोक्त तरीकाले खारेज हुनेछ ।

तर- त्यसरी खारेज नभएमा पनि अर्को आम निर्वाचन पछिको सदनको पहिलो बैठक वा त्यस्तो घोषणा जारी भएको मितिले बाह्र महिना बितेको अवधिमध्ये जुन मिति पहिले पर्दछ सो दिन उक्त उपधारा (१) अनुसारको घोषणा स्वतः निष्क्रिय हुनेछ ।

भाग-५

संसद

परिच्छेद-१

संसदको गठन

१८. **संसदको गठन**:- श्री ५ महाराजाधिराज र महासभा तथा प्रतिनिधिसभा नामका दुई सदन सहितको एक संसद रहनेछ ।

१९. **महासभाको गठन**:- (१) महासभामा जम्मा ३६ जना महासभासद् रहनेछन्, जसमध्ये १८ जना (यसपछि निर्वाचित महासभासद भनी सम्बोधन गरिएको) प्रतिनिधि सभाद्वारा निर्वाचित हुनेछन् र १८ जना (यसपछि मनोनित महासभासद भनी सम्बोधन गरिएको) श्री ५ बाट धारा २१ अनुसार मनोनित हुनेछन् ।

(२) धारा २० तथा २१ को अधिनमा रही महासभासद्को पदावधि ६ वर्षको हुनेछ र प्रतिनिधिसभाको विघटनले कुनै असर पर्नेछैन ।

(३) उपधारा (२) मा जेसुकै लेखिएको भए पनि-

(क) कुनै आकस्मिक रिक्त स्थानको पूर्तिको लागि निर्वाचित वा मनोनित महासभासद्ले आफ्नो साविकवालाको अवशेष पदावधिसम्म मात्र बहाल गर्नेछ र

(ख) महासभासद्को सर्वप्रथम चुनावमा बाहेक कुनै पनि महासभासद्को पदावधि आफ्नु साविकवालाको पदावधि भुक्तान भएको मिति देखि गणना गरिनेछ ।

(४) निर्वाचित महासभासद्को आकस्मिक रिक्त स्थानको पूर्तिको लागि पृथक चुनाव गरिनेछ ।

(५) अवकाश लिने महासभासद् योग्यता रहित नभए समय समयमा निर्वाचन वा मनोनयनको लागि योग्य हुनेछ ।

(६) यो धारामा "आकस्मिक रिक्त स्थान" भन्नाले महासभासद्को मृत्यु, राजीनामा वा अयोग्यताको कारणबाट हुनआएको रिक्त स्थानलाई जनाउँछ ।

२०. **महासभासद्को निर्वाचन**:- (१) धारा २९ बमोजिम प्रतिनिधि सभाको एक सभामुख र एक उपसभामुखको सर्वप्रथम निर्वाचन भएपछि प्रतिनिधि सभाले अन्य कार्यमा लाग्नु अगावै अठाह्र जना महासभासद्को निर्वाचन गर्नेछ र त्यसपछि निर्वाचित महासभासद्मध्येबाट कुनै स्थान रिक्त भएमा यथाशिघ्र प्रतिनिधि सभाले त्यसको पूर्ति गर्न कुनै व्यक्तिलाई निर्वाचन गर्नेछ ।

(२) महासभासद्हरूको निर्वाचनमा भरिनु पर्ने स्थानभन्दा उम्मेदवारको संख्या बढी भएमा समानुपातिक प्रतिनिधित्वको सिद्धान्त बमोजिम एउटै संक्रमणीय मतद्वारा निर्वाचन गरिनेछ ।

(३) यस संविधानको उपबन्धहरूको अधिनमा रही महासभासद्हरूको निर्वाचन ऐनद्वारा व्यवस्थित हुनेछ, त्यस्तो नभएसम्म श्री ५ बाट बनाइबक्सेको नियमद्वारा व्यवस्थित हुनेछ ।

(४) धारा २८ अन्तर्गत एक अध्यक्ष र एक उपाध्यक्षको सर्वप्रथम निर्वाचन भएपछि अध्यक्षले निर्वाचित महासभासद्हरूलाई गोलाप्रथाद्वारा महासभासद्मध्ये को को ६ जना ७ वर्ष, को को ६ जना ५ वर्ष र को को ६ जना ३ वर्ष रहने भन्ने निर्णय गर्ने छन्, त्यसरी भएको निर्णय अनुसार पहिलो पटकलाई निजहरूको पदावधि कायम हुनेछ ।

२१. **महासभासद्को मनोनयन** :- (१) धारा २० अन्तर्गत महासभासद्हरूको सर्वप्रथम निर्वाचन भइसकेपछि यथाशीघ्र श्री ५ बाट मौसूफको स्वविवेकमा अठाह्र जना महासभासद्हरू मनोनित गरिबक्सनेछ र तत्पश्चात् मनोनित महासभासदहरूमध्ये कुनै स्थान रिक्त हुन आएमा यथाशीघ्र श्री ५ बाट मौसूफको स्वविवेकमा कुनै व्यक्तिलाई यस्तो रिक्त स्थानको पूर्तिका लागि मनोनित गरिबक्सनेछ ।

(२) यस धारा अनुसार पहिलो पटक मनोनित अठाह्र जना महासभासद्हरूलाई अध्यक्षले गोला प्रथाद्वारा महासभासद्मध्ये को को ६ जना ६ वर्ष, को को ६ जना ४ वर्ष, को को ६ जना २ वर्ष रहने भन्ने निर्णय गर्नेछन् र त्यसरी भएको निर्णय अनुसार पहिलो पटकलाई मनोनित महासभासद्को पदावधि कायम हुनेछ ।

२२. **प्रतिनिधि सभा**:- (१) यस धारा अनुसार निर्धारित विभिन्न निर्वाचन क्षेत्रहरूको मतदाताहरूद्वारा निर्वाचित सदस्यहरू भएको एक प्रतिनिधि सभा हुनेछ ।

(२) प्रत्येक निर्वाचन क्षेत्रबाट गुप्त मतदानद्वारा एक सदस्य निर्वाचित हुनेछ र ऐनले अन्य व्यवस्था नगरेसम्म १०९ निर्वाचन क्षेत्र हुनेछन् ।

(३) श्री ५ बाट मौसूफको स्वविवेकमा नियुक्त एक निर्वाचन क्षेत्र विभाजन आयोगद्वारा प्रत्येक क्षेत्रमा मतदाताहरूको संख्या हुन सकेसम्म समान हुने किसिमले निर्वाचन क्षेत्रहरू विभाजन हुनेछन् । तथापी प्रशासकीय जिल्लाहरूको सिमाना, जनसंख्याको घनत्व वा पातलोपन, यातायातको सुविधाहरू, प्राकृतिक बनावट, वासिन्दाहरूको सामूदायित्व वा बिभिन्नतामा ध्यान दिइनेछ ।

(४) निवास अवधि, विशेषित दिनाङ्क वा मतदाताको नामावली तयारीमा प्रासङ्गिक अन्य मामलाहरूसम्बन्धी र बहुला, अपराधी, खराब आचरण वा गैरकानूनी व्यवहारका आधारमा हुने अयोग्यता सम्बन्धी कुनै ऐनका उपबन्धहरूको अधिनमा रही नेपालको २१

वर्ष उमेर पुगेका प्रत्येक नागरिकले एक मात्र निर्वाचन क्षेत्रमा एक मतदान दिन अधिकार पाउने छ ।

(५) प्रतिनिधि सभाको निर्वाचनको लागि मतदाताको नामावली तयार गर्ने काममा र निर्वाचनकार्य सञ्चालनमा रेखदेख, निर्देशन र नियन्त्रण समेत श्री ५ बाट मौसूफको स्वविवेकले नियुक्त एक निर्वाचन आयोगमा निहीत हुनेछ ।

(६) निर्वाचन क्षेत्र बिभाजन र निर्वाचन आयोगहरूको सदस्यहरूको पारिश्रमिक श्री ५ बाट प्रधानमन्त्रीसंग परामर्श गरी ठेकी बक्सनेछ र यस्तो पारिश्रमिक तथा निर्वाचन क्षेत्र विभाजन र निर्वाचन आयोगको प्रकासकीय खर्च संचित कोष प्रति व्ययभार हुनेछ ।

(७) प्रतिनिधि सभाको निर्वाचनबाट उठेको वा त्यस सम्बन्धी विवादहरू नेपालको प्रधानन्यायाधीशद्वारा नियुक्त निर्वाचन विशेष अदालतमा पेश भई छिनिने छन् र कानूनी प्रश्नमा सर्वोच्च अदालतमा अपिल परेकोमा बाहेक विशेष अदालतबाट भएका कुनै पनि निर्णय अन्तिम हुनेछ ।

(८) यस धाराको उपबन्धहरूको अधिनमा रही प्रतिनिधिसभाको निर्वाचन र त्यससम्बन्धी अन्य प्रासंगिक मामलाहरू ऐनद्वारा प्रशासित हुनेछ ।

२३. **<u>दुवै सदनका सदस्यहरूको लागि योग्यता</u>** :- (१) कुनै महासभासद् प्रतिनिधिसभाको निमित्त निर्वाचित हुन वा त्यस सदनमा बस्न वा त्यस सदनको सदस्यको हैसियतमा मतदान गर्न योग्य हुने छैनन् ।

(२) देहाय बमोजिमका कुनै पनि व्यक्तिहरू संसदको कुनैपनि सदनमा मनोनित हुन वा निर्वाचित हुन वा बस्न वा मतदान दिन योग्य हुने छैनन् ।

(क) नेपालको नागरिक होईन भने, वा

(ख) महासभाको लागि तीस वर्ष भन्दा कम उमेरको छ र प्रतिनिधिसभाको लागि पच्चीस वर्ष भन्दा कम उमेरको छ भने, वा

(ग) श्री ५ को मन्त्री, सहायक मन्त्री वा सभामुख वा उपसभामुख वा महासभाका अध्यक्ष वा उपाध्यक्ष वा श्री ५ बाट धारा १७ को उपधारा (१) को कार्यको लागि नियुक्त व्यक्तिबाहेक श्री ५ को कर्मचारी छ भने, वा

(घ) लोक सेवा आयोग वा निर्वाचन आयोगको सदस्य छ भने, वा

(ङ) कुनै ऐनले अयोग्य छ भने ।

२४. **स्थानको रिक्तता** :- (१) महासभा वा प्रतिनिधिसभाको सदस्यको स्थान देहायका अवस्थामा रिक्त हुनेछ ।

(क) निजको मृत्यु भएमा, वा

(ख) सम्बन्धित सदनको सचिवलाई लिखित सूचना दिई आफ्नु स्थानबाट राजीनामा दिएमा, वा

(ग) धारा २३ अनुसार योग्यता रहित हुन गएको छ भने, वा

(घ) सम्बन्धित सदनको स्वीकृति नलिई तीन महिनाको अवच्छिन्न अवधिसम्म सदनको बैठकमा अनुपस्थित रहेमा, वा

(ङ) महासभाको सदस्यको हकमा निजको पदावधि अन्त भएमा र प्रतिनिधि सभाको सदस्यको हकमा प्रतिनिधिसभाको विघटन भएमा वा महासभाको लागि निजको मनोनयन वा निर्वाचन भएमा ।

(२) प्रतिनिधिसभाको बिघटन बाहेक अरू कारणले प्रतिनिधिसभामा स्थान रिक्त हुन आयो भने त्यसरी रिक्त भएको सूचना त्यस सदनको सचिवले निर्वाचन आयोगलाई पठाउनेछ र निर्वाचन आयोगले रिक्त स्थानको पूर्तिको लागि यथाशीघ्र उपनिर्वाचन गर्नेछ ।

२५. **अनाधिकार उपस्थिति वा मतदानको दण्ड** :- धारा ३१ को आवश्यकता पालन गर्नु भन्दा अगावै अथवा सदनको सदस्यताको निमित्त चाहिने योग्यताको अभाव छ भन्ने थाहा पाउँदा पाउँदै पनि कुनै व्यक्ति संसदको कुनै सदनको सदस्यको हैसियतमा उपस्थित हुन्छ वा मतदान गर्छ भने त्यसरी उपस्थित भएको वा मतदान दिएको हरएकदिनको पाँचसय रूपैयाँको दरले दण्ड लाग्नेछ र सो दण्ड सरकारी ऋण सरह असूल उपर गरी लिइनेछ ।

परिच्छेद-२

संसदको बैठक

२६. **संसदको आह्वान र अवधि** :- (१) यो संविधानको घोषणा पछि र तोकिएको दिन अघि श्री ५ बाट संसद यथासाध्य चाँडो आह्वान गरिबक्सनेछ र त्यसपछि एउटा प्रतिनिधि सभाको विघटन अर्को प्रतिनिधि सभाको बैठकको बीचको अवधि चार महिनाभन्दा बढ्ता व्यतित भएको हुनुहुँदैन ।

(२) तोकिएको दिन पछि श्री ५ बाट संसद आह्वान तथा विघटन गर्न सकिबक्सनेछ ।

तर-

(क) श्री ५ बाट मन्त्रि-मण्डलले प्रतिनिधि सभालाई विघटन गर्न चढाएको सिफारिस मौसूफको बिचारमा विघटन गर्न पाउने अधिकारको दुरूपयोग गरेको लागेमा मौसूफको स्वविवेकमा त्यस्तो सिफारिस अस्वीकार गर्न सकिबक्सनेछ ।

(ख) मन्त्रि-मण्डलले सिफारिस प्रस्तुत नगरेबाट यो संविधानको उपबन्ध भंङ्ग हुने सम्भावना देखिबक्सेमा मन्त्रि-मण्डलको सिफारिस नभएतापनि श्री ५ बाट मौसूफको स्वविवेकमा संसदलाई आव्हान गर्न सकिबक्सनेछ ।

(३) अगावै विघटन नभएमा प्रतिनिधि सभाको बैठक पहिलो बस्ने निर्दिष्ट मितिदेखि पाँच वर्षसम्म मात्र सो प्रतिनिधिसभा कायम रहनेछ र सो अवधि खतम भएपछि त्यो प्रतिनिधि सभा स्वतः विघटित हुनेछ ।

२७. **संसदको अधिवेशन तथा बैठक** :- (१) श्री ५ बाट समय समयमा अधिवेशन समाप्ति आदेशद्वारा संसदको अधिवेशनको अन्त्य गर्न सकिबक्सनेछ । तर एक अधिवेशनको अन्त्य अर्को अधिवेशनको प्रारम्भको अवधिमा ६ महिना भन्दा बढी अन्तर हुन हुँदैन ।

(२) स्थायी नियमावलीमा व्यक्त भएका कुराको अधिनमा रही दुवै सदन समय समयमा प्रस्तावद्वारा अधिवेशन अवधि भित्र नै स्थगित हुनसक्तछ । दुवै सदनको कुनै दिनको कार्यारम्भ देखि कार्यस्थगनसम्मको अन्तरावधिलाई यस संविधानमा बैठक भनी उल्लेख गरिएकोछ ।

(३) यो धारामा जेसुकै लेखिएको भएतापनि संसदीय अधिवेशन चालू नभएको बखत अथवा कुनै सदन स्थगित भएको बखत संसद वा कुनै सदनको बैठक शीघ्रतर बोलाउन वाञ्छनीय छ भन्ने श्री ५ को रायमा लागेमा मौसूफबाट घोषणाद्वारा यस्तो बैठक बस्ने मिति तोक्न सकिबक्सनेछ, र तोकिबक्सेबमोजिम संसद वा कुनै सदनको बैठक बस्नेछ ।

परिच्छेद-३

सभापतित्व गर्ने अधिकारीहरू

२८. **महासभाका अध्यक्ष र उपाध्यक्ष** :- (१) महासभाले यथाशीघ्र दुई महासभासद्लाई क्रमशः अध्यक्ष र उपाध्यक्षको लागि चुन्नेछ र अध्यक्ष वा उपाध्यक्षको पद रिक्त भएमा सो पछि यथाशीघ्र रिक्तस्थानको पूर्ति गर्न महासभाले महासभासद्मध्येबाट चुन्नेछ ।

(२) महासभाको अध्यक्ष र उपाध्यक्ष-

(क) महासभासद् नरहेमा निज सो पदमा कायम रहने छैन र

(ख) महासभालाई सूचना दिएर जुनसुकै बखत आफ्नु पदबाट राजीनामा दिनसक्नेछ ।

(३) अध्यक्षले वा उनको अनुपस्थितिमा उपाध्यक्षले वा दुवैको अनुपस्थितिमा स्थायी नियमावलीमा त्यस्ता अवस्थाका लागि भएका व्यवस्थाको अधिनमा रही त्यस बैठकको निमित्त महासभाले चुनेको महासभासद्ले त्यस बैठकको अध्यक्षता गर्नेछ ।

२९. **प्रतिनिधि सभाको सभामुख र उपसभामुख** :- (१) आमनिर्वाचन पछि यथाशीघ्र प्रतिनिधि सभाको सभामुख वा उपसभामुख हुने दुई व्यक्ति प्रतिनिधि सभाले क्रमशः चुन्नेछ, र त्यसपछि सभामुख वा उपसभामुखको स्थान रिक्त हुन आएमा प्रतिनिधिसभाले सो पछि यथाशीघ्र रिक्तस्थानको पूर्तिका लागि चुनाऊ गर्नेछ ।

(२) प्रतिनिधिसभाको सदस्य सभामुखको पदमा चुनियो भने सदस्यका रूपमा निजको स्थान रिक्त हुनेछ तर त्यस हालतमा सभामुखको पदबाट बञ्चित हुनेछैन ।

(३) प्रतिनिधि सभाको विघटन हुने अगावै पदासीन सभामुखको मृत्यु भएमा वा राजीनामा दिइ छाडेमा बाहेक नव संसदको पहिलो बैठक नबसेसम्म निज आफ्नो पदबाट हट्नेछैन, विघटन भएका समयमा सभामुखको मृत्यु भयो भने वा आफ्नु पदबाट राजीनामा दियो भने विघटनको अगाडि उपसभामुख भई काम गरेको व्यक्तिले वा निजको पनि मृत्यु भएमा वा राजीनामा दिई छाडेमा श्री ५ बाट नियुक्त गरिबक्सेको व्यक्तिले सभामुखको कार्यभार सम्हाल्नेछ ।

(४) प्रतिनिधि सभाको सदस्यहरू मध्येबाट उपसभामुख चुनिनेछ र त्यस सदनको सदस्यबाट मुक्त हुनुपर्‍यो भने निज उपसभामुखको पदबाट पनि हट्नुपर्नेछ ।

(५) सभामुख वा उपसभामुखले प्रतिनिधि सभालाई लिखित सूचना दिएर वा विघटन भएको समयमा भए श्री ५ मा समावेदन पेश गरी राजीनामा दिन सक्नेछ ।

(६) सभामुख वा निजको अनुपस्थितिमा उपसभामुखले अथवा निजहरूको अनुपस्थितिमा स्थायी नियमावलीमा त्यस्ता अवस्थाको लागि भएका व्यवस्थाको अधिनमा रही प्रतिनिधिसभाले त्यस बैठकको निमित्त चुनेको सदस्यले त्यस बैठकको अध्यक्षता गर्नेछ ।

३०. **पारिश्रमिक** :- ऐनले तोकेबमोजिम वा यसरी नतोकिएसम्म श्री ५बाट तोकिबक्से बमोजिमको पारिश्रमिक महासभाका अध्यक्ष, उपाध्यक्ष, महासभासद्लाई र प्रतिनिधि सभाका सभामुख, उपसभामुख सदस्यलाई दिइनेछ ।

परिच्छेद-४

कार्य सञ्चालन

३१. **सपथ**:- संसदका दुवै सदनको प्रत्येक सदस्यले र यसको कार्यवाहीमा भाग लिन पाउने प्रत्येक व्यक्तिले श्री ५ बाट निर्धारित गरिबक्सेको रूपमा अध्यक्ष वा सभामुखको सम्मुख, यथास्थिती आसन ग्रहण गर्नुभन्दा पहिले निष्ठा सपथ ग्रहण गरी हस्ताक्षर गर्नुपर्नेछ ।

तर- अध्यक्ष वा सभामुखको चुनाव हुनु अगाडि सम्बन्धित सदनको सचिवको सम्मुख सपथ ग्रहण र हस्ताक्षर गर्नेछ ।

३२. **शाही सम्बोधन तथा सन्देश** :- (१) श्री ५ बाट मौसूफको स्वविवेकमा संसदको कुनै सदनमा वा एकसाथ दुवै सदनको संयुक्त बैठकमा सम्बोधन गर्न सकिबक्सनेछ र यस प्रयोजनका लागि सदस्यहरूको उपस्थिति समादेश गर्न सकिबक्सनेछ ।

(२) श्री ५ बाट संसदको कुनै सदनलाई सन्देश पठाउन सकिबक्सनेछ, जुन सदनलाई त्यस्तो सन्देश पठाईबक्सेकोछ त्यस सदनले सन्देशमा तोकिएका कुराको विचार विमर्श यथाशीघ्र गर्नुपर्नेछ ।

३३. **मन्त्रीले उभय सदनमा अभिभाषण गर्न पाउने** :- श्री ५ को मन्त्रीले वा धारा १४ को उपधारा (३) बमोजिम यस्तो मन्त्रीको कार्यभार लिने व्यक्तिले उभय सदनमा अभिभाषण गर्न अथवा कुनै सदनको कार्यवाहीमा वा त्यसको जुनसुकै समितिमा भाग लिन पाउँछ तर त्यस सदनको सदस्य नभएसम्म त्यहाँ मतदान गर्न पाउँदैन ।

३४. **वहसमा बन्देज** :- (१) श्री ५ र मौसूफका उत्तराधिकारीहरूको आचरणलाई लिएर संसदको कुनै सदनमा वहस गर्न पाइने छैन । तर यस उपधारामा भएको कुनै कुराले पनि श्री ५ को सरकारको आलोचना गर्न बाधा पुऱ्याएको मानिने छैन ।

(२) प्रधान-न्यायाधीश लगायत सर्वोच्च अदालतका कुनै न्यायाधीशले आफ्नु कर्तव्य पालनका लागि गरेको सर्वोच्च अदालतको कार्यसञ्चालनलाई लिएर संसदको कुनै सदनमा वहस गर्न पाइने छैन ।

३५. **मतदान** :- यो संविधानमा अन्य व्यवस्था गरिएकोमा बाहेक संसदको कुनै सदनमा निर्णयको लागि प्रस्तावित भएको जुनसुकै प्रश्नको निर्णय उपस्थित भई मतदान गर्ने सदस्यको मतदानको बहुमतबाट हुनेछ, सभापतित्व गर्ने व्यक्तिलाई साधारणतयाः मत

दिने अधिकार हुने छैन तर मत बराबर भएको खण्डमा सभापतित्व गर्नेले एक निर्णायक मत दिनेछ ।

३६. **रिक्तावस्थामा संसदको दुवै सदनको कार्य सञ्चालन अधिकार** :- संसदको कुनै सदनको कुनै सदस्यता रिक्त छ भने पनि आफ्नो सदनको कार्य चालू राख्ने अधिकार प्रत्येक सदनलाई हुनेछ र त्यस्तो अवस्थामा वा सदनमा बस्न वा मत दिन वा कार्यवाहीमा भाग लिन नपाउने कुनै व्यक्तिले सो गरेको हो भन्ने कुरा पछि पत्ता लाग्यो भने पनि त्यहाँ भएको जुनसुकै कार्य मान्य हुनेछ ।

३७. **गणपुरक** :- संसदको कुनै सदनको बैठक भएको जुनसुकै समयमा महासभाको बैठकको लागि दश भन्दा कम महासभासद उपस्थित भएको वा प्रतिनिधि सभाको बैठकको लागि पच्चीस भन्दा कम प्रतिनिधि सभाका सदस्य उपस्थित भएको तथ्य प्रति सभापतित्व गर्ने व्यक्तिको ध्यान आकर्षित गरियो भने सभापतित्व गर्ने व्यक्तिले महासभाको वा प्रतिनिधि सभाको स्थायी नियमावलीको अधिनमा रही गणपुरक संख्या नपुगेसम्म बैठकको कार्य निलम्बन गर्न वा अर्को बैठक बस्ने दिन सम्म बैठक स्थगित गर्न विना प्रश्नले सक्नेछ ।

३८. **संसदको विशेषाधिकार** :- (१) संसदको कुनै सदनको कार्यवाहीको मान्यता प्रति कार्यविधिको आरोपित अनियमितताको आधारमा कुनै अदालतमा प्रश्न उठाइने छैन ।

(२) कुनै पदाधिकारी वा महासभासद् वा प्रतिनिधि सभाको सदस्यले कुनै सदनमा कार्यविधि नियमित गराउन वा कार्यसञ्चालन गर्न वा व्यवस्था कायम राख्न पाएको अधिकार प्रयोग गरेको विषयलाई लिएर कुनै अदालतमा कारवाई चल्ने छैन ।

(३) महासभामा वा प्रतिनिधि सभामा वा त्यहाँको कुनै समितिमा बोलेको कुनै कुरा अथवा दिएको कुनै मतको विषयलाई लिएर कुनै महासभासद् वा प्रतिनिधि सभाको सदस्य उपर कुनै अदालतमा कारवाई चल्ने छैन ।

(४) संसदको कुनै सदनको अधिकारले वा संसदको कुनै सदनले दिएको अधिकार अन्तर्गत कुनै रिपोर्ट वा अन्य कागजपत्र वा मतदान वा कार्यवाही प्रकाश गरेको विषयलाई लिएर कुनै व्यक्ति उपर कुनै अदालतमा कारवाई चल्ने छैन ।

(५) यस धाराको अधिनमा रही संसदको कुनै सदनको वा समितिहरूको तथा त्यहाँका सदस्यहरूको विशेषाधिकार ऐनबाट निर्धारित हुनेछ ।

३९. **नियमावली**:- (१) यो संविधानमा भएका कुराहरूको अधिनमा रही आफ्ना कार्यविधि, कार्य सञ्चालन तथा आफ्नो समितिको कार्यविधि, कार्य संचालन र आफ्नो बैठक बसेको बखत सुव्यवस्था कायम राख्न तथा आफ्नो कार्यको उपयुक्त संचालनको निमित्त चाहिने अरू

कुनै कुरा नियमित गर्नेको लागि संसदको प्रत्येक सदनले स्थायी नियमावली वा अधिवेशन नियमावली बनाउन सक्नेछ ।

(२) उपधारा (१) बमोजिम स्थायी नियमावली जारी नभएसम्म उक्त उपधारामा उल्लिखित कुराहरू यो संविधानमा भएका कुराहरूको अधिनमा रही श्री ५ बाट जारी गरिबक्सेको नियमावली अनुसार नियमित हुनेछ ।

(३) यो धारामा "स्थायी नियमावली" भन्नाले अधिवेशन अधिवेशनमा वा संसद संसदमा चालू रही आवश्यकता अनुसार संशोधन हुन सक्ने नियमावलीलाई र "अधिवेशन नियमावली" भन्नाले अधिवेशनको अवधिमा बनी त्यसै अधिवेशनमा मात्र चालू रहने नियमावलीलाई जनाउँछ ।

परिच्छेद-५

व्यवस्थापिका कार्यप्रणाली

४०. **विधेयक प्रस्तुत विधि**:- (१) आर्थिक विधेयकबाहेक अरू जुनसुकै विधेयक संसदको कुनै सदनमा प्रस्तुत हुन सक्नेछ, तर आर्थिक विधेयक भने प्रतिनिधि सभामा मात्र प्रस्तुत हुनेछ ।

(२) यो संविधानमा "आर्थिक विधेयक" भन्नाले निम्नलिखित सबै वा कुनै विषयसित मात्र सम्बन्ध राख्ने व्यवस्था भएका सरकारी विधेयक सम्झनु पर्छ ।

(क) करको आरोपण, खारेजी, माफी, परिवर्तन, वा कर व्यवस्थालाई नियमित गर्नु ।

(ख) संचित कोष वा कुनै सरकारी कोष वा संसदले व्यवस्था गरी दिएको धनबाट खर्च हुने रकम निर्धारण गर्नु र त्यसरी निर्धारण भएको रकममा परिवर्तन वा खारेज गर्नु ।

(ग) श्री ५ को सरकारको निमित्त वा कुनै अधिकारी वा व्यक्तिको लागि धन प्रदान गर्नु वा त्यसरी प्रदान गरिएको अङ्क परिवर्तन गर्नु वा प्रतिसंहरण गर्नु ।

(घ) सरकारी कोष तोकिएको काममा लगाउने वा प्राप्ति गर्ने वा जिम्मा राख्ने वा लगान गर्ने वा त्यसको हिसाब किताब जाँच्ने ।

(ङ) कुनै ऋण प्राप्त गर्नु वा त्यस्तो ऋणको जमानत दिनु वा चुक्ता गर्नु वा यस्ता ऋणको सम्वन्धमा व्यवस्थापित ऋण निवारण

कोषको स्थापना गर्नु वा परिवर्तन गर्नु वा प्रशासन व्यवस्था गर्नु वा अन्त गर्नु ।

(च) उपरोक्त विषयहरूसँग प्रासंगिक कुनै अन्तर्गत विषय ।

(३) उपधारा (२) मा लेखिएको विषयमा व्यवस्था गर्ने विधेयक वा संशोधन वा ऐन बनाई लागू गरिएमा संचित कोष वा सरकारी कोष वा राजश्वबाट खर्चगराउने विधेयक वा संशोधन श्री ५ को सिफारिस विना संसदको सदनहरूमा प्रस्तुत गरिने छैन ।

४१. **विधेयक पास विधि** :- (१) संसदको एउटा सदनले पास गरेको विधेयक अर्को सदनमा अविलम्ब पठाइनेछ र अर्को सदनमा पनि पास भयो भने सो विधेयक श्री ५ को स्वीकृतिका लागि पेश गरिनेछ ।

(२) प्रतिनिधि सभाले पास गरेको आर्थिक विधेयक अधिवेशन अन्त हुने कमसेकम एक महिना अगावै महासभामा पठाइएको छ र एक महिनाभित्र महासभाले त्यस विधेयकलाई पास गरेन भने महासभामा पास नभइकन पनि विधेयक श्री ५ को स्वीकृतिको लागि पेश गर्न सकिनेछ ।

(३) आर्थिक विधेयक वा यो संविधानलाई संशोधन गर्ने विधेयक बाहेक अरू कुनै विधेयक प्रतिनिधि सभाले पास गरेको छ र अधिवेशन अन्त्य हुने कमसेकम एक महिना अगावै महासभामा पठाइएको छ र

(क) त्यो विधेयक त्यस अधिवेशनमा महासभाले पास गरेन भने, र

(ख) प्रतिनिधि सभाले अर्को अधिवेशनमा त्यस विधेयकलाई फेरी पास गरी सो अधिवेशनको अन्त्य हुने कमसेकम एक महिना अगावै महासभामा पठाइ सकेको छ भने, र

(ग) महासभाले त्यो विधेयक एक महिना भित्र पास गरेको छैन भने, महासभामा पास नभइकन पनि सो विधेयक श्री ५ को स्वीकृतिको लागि पेश गर्न सकिनेछ ।

तर पहिलो अधिवेशनमा प्रतिनिधि सभाले पास गरेको मिति र अर्को अधिवेशनमा पास गरेको मिति बीचको अवधि पाँच महिना भन्दा कम भएको हुनुहुँदैन ।

(४) यो धाराको प्रयोजनको निमित्त महासभाले संशोधन गरी पास गरेको विधेयकमा भएको संशोधनलाई प्रतिनिधि सभाले इन्कार गऱ्यो भने महासभामा विधेयक पास भएको मानिने छैन ।

(५) उपधारा (३) को प्रयोजन निमित्त-

(क) अर्को अधिवेशन उही संसदको वा त्यसपछि आउने अर्को संसदको पनि हुन सक्छ ।

(ख) प्रतिनिधि सभाले दोस्रो अधिवेशनमा पास गरेको विधेयकमा-

(१) महासभाले पहिलो अधिवेशनमा पास गरेको संशोधन र

(२) समयावसानले भएको संशोधन र आनुषंगिक संशोधन बाहेक अरू कुनै संशोधन भएको छैन भने त्यो विधेयक प्रतिनिधि सभाको पहिलो अधिवेशनमा पास भएको विधेयक मानिनेछ ।

४२. **शाही स्वीकृति**:- (१) धारा ४१ बमोजिम श्री ५ को स्वीकृतिको निमित्त जब विधेयक पेश गरिन्छ श्री ५ बाट सो विधेयक स्वीकृत भयो वा अस्वीकृत भयो भनी सूचना बक्सनेछ ।

(२) श्री ५ बाट विधेयकलाई स्वीकृति बक्सने वा नबक्सने विषयमा राष्ट्रियपरिषद्‌सित परामर्श गर्न सकिबक्सनेछ र यस्तो परामर्श गरीबक्सेपछि मौसूफको स्वविवेकमा स्वीकृति नगरिबक्सन सन्तुष्ट होइबक्स्यो भने श्री ५ बाट-

(क) स्वीकृति बक्सेको छैन भनी संसदको दुवै सदनलाई सूचना बक्सने छ, वा

(ख) अरू बढ्ता विचार विमर्श गर्नको लागि त्यो विधेयक उत्पत्ति भएको सदनमा फिर्ता पठाइबक्सनेछ र यस्तो भएमा श्री ५ बाट मौसूफको स्वविवेकले त्यस सदनलाई उक्त विधेयक माथि मौसूफको अवलोकन पठाउन सकिबक्सनेछ ।

(३) यो संविधान बमोजिम श्री ५ को स्वीकृत प्राप्त भएको विधेयक लालमोहर लागेपछि ऐन भनिनेछ ।

४३. **सभामुखद्वारा प्रमाणीकरण** :- यो आर्थिक विधेयक हो भनी सभामुखले स्वहस्त प्रमाणित नगरेसम्म धारा ४१ को उपधारा (२) अनुसार कुनै विधेयक पनि श्री ५ को स्वीकृतिको लागि पेश गरिने छैन ।

(२) धारा ४१ को उपधारा (३) को आवश्यकता पूरा भएको छ भनी सभामुखले स्वहस्त प्रमाणित नगरेसम्म कुनै विधेयक श्री ५ का स्वीकृतिको लागि पेश गरिने छैन ।

(३) यो धारा अन्तर्गत सभामुखको प्रत्येक स्वहस्त प्रमाणित लिखत पत्र सबै उद्देश्यको निमित्त अन्तिम हुनेछ र त्यस उपर कुनै अदालतमा प्रश्न उठाइने छैन ।

परिच्छेद-६

आर्थिक कार्यप्रणाली

४४. **सामान्य व्यवस्था** :- (१) ऐन वा ऐनले दिएको अधिकार बमोजिम बाहेक कुनै कर लगाइने छैन ।

(२) यो संविधान अनुसार वा ऐनले दिएको अधिकार बाहेक संचित कोष वा अरू कुनै सरकारी कोष वा संसदद्वारा व्यवस्थित धनबाट कुनै किसिमको व्यय गरिने छैन ।

(३) ऐनले दिएको अधिकार बाहेक संचित कोष वा अरू कुनै सरकारी कोष वा संसदद्वारा व्यवस्थित धन धितो राखी कुनै कर्जा लिनु हुँदैन ।

(४) यस भागको कुनै कुरा श्री ५ को निजी राजस्व वा यस्तो राजस्वबाट हुने व्ययमा लागू हुने छैन ।

४५. **संचित कोष** :- (१) श्री ५ को निजी राजस्व र स्थानीय कर बाहेक श्री ५ को सरकारलाई प्राप्त हुने अरू सबै प्रकारका राजस्व तथा करबाट हुने आम्दानी राजस्वको धितोमा लिइएको सबै कर्जाहरू र ऐनको अधिकार अन्तर्गत दिइएको जुनसुकै ऋण असुल हुँदा प्राप्त हुने सबै धन संसदले अर्को कुनै व्यवस्था नगरेसम्म एउटा सरकारी कोषमा आम्दानी बाँधिइनेछ र यसलाई संचित कोष भनिनेछ ।

(२) निम्नलिखित विषयसंग सम्बन्ध भएका कुरा संचित कोष माथि व्ययभार हुनेछ र यस्तो व्ययको लागि संसदको वार्षिक स्वीकृतिको जरुरत पर्नेछैन ।

(क) श्री ५ तथा राजपरिवारमा हुने व्यय,

(ख) निम्नलिखित व्यक्तिलाई दिइने पारिश्रमिक,-

(१) प्रधान न्यायधीश वा सर्वोच्च अदालतका अन्य न्यायाधीशहरू,

(२) निर्वाचन क्षेत्र विभाजन तथा निर्वाचन आयोगका सदस्यहरू

(३) लोक सेवा आयोगका सदस्यहरू, र

(४) महालेखा परीक्षक ।

(ग) राजदरवार, सर्वोच्च अदालत, निर्वाचन क्षेत्र विभाजन तथा निर्वाचन आयोग, लोक सेवा आयोग र महालेखा परीक्षक विभागका कर्मचारीलाई दिइने पारिश्रमिक लगायत प्रशासन व्ययहरू,

(घ) ब्याज र ऋण निवारण कोषबाट हुने व्यय, पूँजीको चुक्ता वा निक्रामण र ऋण प्राप्त गर्दाको अरू व्यय संचित कोषको धितोमा काढेको ऋणको विमोचन र यस सम्बन्धी काममा लाग्ने खर्च समेत श्री ५ को सरकारले दिनुपर्ने सबै व्यय,

(ङ) श्री ५ को सरकारको विरुद्ध अदालत वा विशेष अदालत (अदालतको अधिकार प्राप्त कुनै अड्डा) बाट भएको फैसला वा डिग्री अनुसार तिर्नु पर्ने रकम,

(च) यो संविधान वा ऐनले संचित कोषबाट खर्च गर्ने भनि निधो गरेको रकम ।

४६. **राजस्व र व्ययको अनुमान** :- (१) श्री ५ बाट प्रत्येक आर्थिक वर्षमा प्रतिनिधि सभाको सम्मुख देहाय बमोजिमका कुरा खुलाई आर्थिक विवरण पेश गर्न लगाइवक्सनेछ ।

(क) गत आर्थिक वर्षको उपलब्ध स्रोतबाट राजस्वको अनुमान,

(ख) कर सम्बन्धी कानूनमा प्रस्तावित परिवर्तनको प्रभाव,

(ग) संचित कोष प्रति व्ययभार भएको चाहिंदो रकमहरू,

(घ) संसदको मतदानले व्यय हुने चाहिँदो रकमहरू,

(ङ) ऋणको रूपमा व्यवस्था गरिएको रकमहरू ।

(२) संसदको मतदानले व्यय हुने चाहिँदो रकम शीर्षक र उपशीर्षकहरूमा निर्दिष्ट गरिनेछ र शीर्षक अनुसार ती रकमलाई विनियोजन गरी विनियोजन विधेयकमा ती शीर्षकहरू गाभी श्री ५ को सरकारलाई उक्त रकमहरू दिने भनी मतदान गर्नेछ । विधेयकमा निर्दिष्ट गरिएका शर्त बमोजिम विनियोजन विधेयकले एक शीर्षकबाट अर्को शीर्षकमा सार्न हुने अधिकार दिन सक्नेछ ।

४७. **पूरक र बढीको निमित्त मतदान** :- कुनै आर्थिक वर्षमा देहायको अवस्था पर्न आएमा श्री ५ बाट शीर्षक र उपशीर्षकमा निर्दिष्ट भएको पूरक अनुमान प्रतिनिधि सभाको सम्मुख राख्न लगाइबक्सनेछ र ती शीर्षकहरू पूरक विनियोजन विधेयकमा गाभिनेछ ।

(क) चालू आर्थिक वर्षको निमित्त कुनै सेवाको लागि खर्च गर्न अधिकार दिएको रकम अपर्याप्त भयो भने वा त्यस वर्षको निमित्त विनियोजन ऐनले अधिकार नदिएको नयाँ सेवामा व्यय गर्नुपर्ने जरुरत पऱ्यो भने वा

(ख) त्यस आर्थिक वर्षमा कुनै सेवाको निमित्त मतदानद्वारा स्वीकृत भएको रकम भन्दा अधिक मात्रामा धन खर्च भएकोछ भने ।

४८. **पेश्की अनुदान** :- (१) यस परिच्छेदमा यस अघि जेसुकै लेखिएको भए तापनि विनियोजन विधेयक विचाराधीन रहेको अवस्थामा आगामी आर्थिक वर्षको अंशको अनुमान गरिएको व्ययको निमित्त अगावै पेश्कीको रूपमा रकम दिन मतदान गर्ने संसदको अधिकार हुनेछ।

(२) धारा ४६ मा गरिएका व्यवस्था अनुसार राजस्व व्ययको अनुमान उपस्थित नगरिएसम्म पेश्की अनुदान प्रतिनिधि सभामा प्रस्तुत गरिने छैन र-

(क) आगामी आर्थिक वर्षको पहिलो चार महिनाको निमित्त अनुमान गरिएको व्ययभन्दा पेश्की अनुदानको रकम अधिक हुने छैन ।

(ख) पेश्की अनुदान पेश्की-अनुदान-विधेयकमा गाभिनेछ र पृथक रकमहरू विनियोजन पृथक विधेयकमा पृथक पृथक शीर्षकमा विनियोजित हुनेछ ।

(ग) पेश्की अनुदान विधेयकमा श्री ५ को स्वीकृति प्राप्त नभएसम्म पेश्की अनुदानबाट कुनै व्यय गरिने छैन ।

४९. **उधारो अनुदान**:- यस परिच्छेदमा यस अघि जे लेखिएको भएतापनि प्राकृतिक कारण वा बाह्य आक्रमणको धम्की वा आन्तरिक विघ्न वा अरू कुनै कारणले गर्दा राष्ट्रव्यापी वा स्थानीय संकटावस्था भएमा धारा ४६ अन्तर्गत चाहिने विवरण निर्दिष्ट गर्न अव्यवहारिक र राज्यको सुरक्षा वा हितको दृष्टिले अवाञ्छनीय छ भन्ने कुरामा श्री ५ सन्तुष्ट होइबक्सेमा त्यस परिस्थितिमा व्ययको श्री ५ बाट वाञ्छनीय ठहराइबक्सेको विवरणमात्र भएको उधारो अनुदान विधेयक श्री ५ बाट प्रतिनिधि सभाको सम्मुख राख्न लगाइबक्सनेछ ।

५०. **आकस्मिक कोष**:- ऐनद्वारा आकस्मिक कोषका नामले एउटा कोष स्थापना गर्न सकिनेछ र उक्त कोषमा समय सयममा ऐनले निधो गरे अनुसार रकम जम्मा गरिनेछ । यो कोष श्री ५ को सरकारको नियन्त्रणमा रहनेछ र श्री ५ बाट स्वीकृति बक्सेबमोजिम सो कोषबाट आकस्मिक खर्चका लागि व्यय गरिनेछ । यथासक्य चाँडो यस्तो व्ययको रकम पूरक अनुदानको रूपमा सोधभर्नाका लागि संसदमा पेश गरिनेछ ।

परिच्छेद-७

व्यवस्थापिका अधिकार

५१. **सामान्य व्यवस्थापन अधिकार**:- यस संविधानमा भएको व्यवस्थाहरूको अधिनमा रही नेपालको शान्ति सुरक्षा र सुशासनको लागि कानून बनाउने अधिकार संसदलाई हुनेछ ।

५२. **अध्यादेशः-** (१) संसदको दुवै सदनको अधिवेशन नभएका वखतमा तत्काल केही गर्न आवश्यक परिस्थिति आएको छ भन्ने कुरामा श्री ५ सन्तुष्ट होइबक्सेमा यस संविधानको उपबन्धको प्रतिकूल नहुने गरी मौसूफबाट परिस्थिति अनुसार आवश्यक सम्झि बक्सेको अध्यादेश जारी गर्न सकिबक्सनेछ।

(२) उपधारा (१) अनुसार जारी भएको अध्यादेश ऐन सरह मान्य हुनेछ । तर यस्तो प्रत्येक अध्यादेश-

(क) अध्यादेश जारी भएपछि बसेको संसदको दुवै सदनमा पेश गरिनेछ र संसदको दुवै सदनले अस्वीकार गर्ने प्रस्ताव पास गरेमा खारेज हुनेछ ।

(ख) श्री ५ बाट जुनसुकै समयमा खारेज हुन सक्नेछ ।

(ग) खण्ड (क) वा (ख) बमोजिम खारेज नभएमा संसदको बैठक बसेको ४५ दिनपछि स्वतः निस्क्रिय हुनेछ ।

स्पष्टीकरण- संसदको विभिन्न सदन अघिपछि गरी बसेकोछ भने यस उपधाराको तात्पर्यको लागि जुन सदन पछि बसेकोछ सो सदनको बैठक बसेको मितिले संसदको बैठक बसेको समयको गणना हुनेछ ।

५३. **संविधान संशोधनः-** (१) संसदको दुवै सदनबाट पास भएको विधेयकमा श्री ५ बाट स्वीकृति बक्सी लालमोहर लागेपछि त्यसद्वारा संसदले यस संविधानको कुनै पनि कुरालाई संशोधन वा खारेज गर्न सक्तछ । तर-

(क) संविधानमा संशोधन गर्ने विधेयकको नाम संविधान संशोधन विधेयक भनिनेछ र संविधान संशोधन सम्बन्धी बाहेक अन्य कुनै कुरा त्यसमा रहने छैन ।

(ख) प्रतिनिधि सभा तथा महासभाको बेग्लाबेग्लै बैठकमा विधेयकको अन्तिम पठन हुँदा उक्त सदनहरूका सबै सदस्य संख्याको कमसे कम दुई तिहाइ सदस्यहरूको समर्थन प्राप्त भएन भने त्यो विधेयक उक्त सभाहरूमा पास भएको मानिने छैन ।

(ग) श्री ५ को स्वीकृतिको लागि पेश हुँदा त्यो विधेयकमा अध्यक्ष तथा सभामुखद्वारा यो उपधाराको उपबन्धहरू पालना गरिएको व्यहोराको प्रमाणपत्र स्वहस्ताङ्कित भएको हुनेछ ।

(घ) स्वीकृति बक्सने या नबक्सने निधो श्री ५ बाट मौसूफको स्वविवेकमा गरिबक्सनेछ ।

(२) उपधारा (१) अन्तर्गत अध्यक्ष तथा सभामुखको प्रत्येक स्वहस्त प्रमाणित लिखत पत्र सबै उद्देश्यको निमित्त अन्तिम हुनेछ र यस उपर कुनै अदालतमा प्रश्न उठाइने छैन ।

५४. **बाझिएका ऐन कानून अवैध गराउने उपायः**- प्राप्य अन्य कुनै उपायमा विरोध नहुने गरी यस संविधानसँग बाझिएकोले कुनै ऐन वा अन्य कानूनको सबै वा केही कुरा बाझिएको छ भनी आरोप लगाउने व्यक्ति देहायको कुराको लागि सर्वोच्च अदालतमा जान सक्नेछ ।

(क) उक्त बाझिएका कानूनका बाझिए जति कुराहरू अवैध भनी सर्वोच्च अदालतबाट घोषित होस् भनी, र

(ख) सर्वोच्च अदालतबाट उचित ठहराएको प्रासंगिक तथा पूरक निवारणका लागि आदेश होस् भनी ।

५५. **संकटकालीन अधिकार** :- (१) श्री ५ को स्वविवेकमा कुनै गम्भीर संकट विद्यमान भई जसबाट नेपालको सम्पूर्ण वा कुनै भागको सुरक्षा वा आर्थिक जीवन युद्धले वा बाहिरी आक्रमणले वा आन्तरिक उपद्रवले संतप्त छ भन्ने लागेको छ भने मौसूफबाट मौसूफकै स्वविवेकमा देहाय बमोजिम गर्ने गरी घोषणा गर्न सकिबक्सनेछ र यस संविधानको उपबन्धको प्रचलनलाई पूर्ण वा आंशिक मात्रामा निलम्बन गर्ने व्यवस्थाहरू लगायत घोषणाको उद्देश्य कार्यान्वित गर्नको लागि मौसूफबाट आवश्यक वा वाञ्छनीय सम्झिबक्सेको प्रासङ्गिक र आनुषङ्गिक व्यवस्थाहरू यस्तो जुनसुकै घोषणामा रहन सक्नेछन् ।

(क) घोषणामा तोकिएसम्म मौसूफको कार्यहरू मौसूफबाट स्वविवेकमा गरी बक्सने गरी

(ख) संसद वा अन्य कुनै सरकारी निकाय वा अधिकारीमा निहीत वा ती द्वारा प्रयोग हुने सबै वा कुनै अधिकार मौसूफले नै ग्रहण गरिबक्सने गरी

तर- यस उपधाराको कुनै कुराले पनि मौसूफबाट सर्वोच्च अदालतमा निहीत वा त्यसद्वारा प्रयोग हुने कुनै पनि

अधिकार ग्रहण वा यस संविधानको भाग ६ मा गरिएको व्यवस्थाहरू पूर्ण वा आंशिक मात्रामा निलम्बन गरिबक्सने छैन ।

(२) यस्तो कुनै घोषणा अर्को घोषणाद्वारा खारेज वा परिवर्तित हुन सक्नेछ ।

(३) पहिलो घोषणालाई खारेज गर्ने घोषणा बाहेक यस धारा अन्तर्गत भएको अन्य घोषणा बाह्र महिनाको अवधि नाघेपछि निष्क्रिय हुनेछ परन्तु पूनः अर्को घोषणाद्वारा नविकरण हुन सक्तछ र गम्भीर संकटकालीन परिस्थिति अव विद्यमान छैन भनी श्री ५ सन्तुष्ट होइनबक्सेसम्म एवं रीत चलिरहनेछ ।

(४) श्री ५ बाट यस धारा अन्तर्गत अधिकार ग्रहण गरी बनाईबक्सेको कुनै पनि कानून ऐनद्वारा अगावै खारेज वा पूनः व्यवस्थित नभएमा यस धारा अन्तर्गतको घोषणा लागू हुन छाडेको ६ महिना वितेपछि निष्क्रिय हुनेछ ।

(५) श्री ५ बाट यस धारा अन्तर्गत अधिकार प्रयोग गरी बक्सदा यथासाध्य राष्ट्रिय परिषद्सँग परामर्श गरी कार्य गरिबक्सनेछ ।

५६. **संवैधानिक यन्त्र विफल भएमा संकटकालीन अधिकारहरू** :- (१) यस संविधानद्वारा आयोजित संसदीय शासन पद्धति भङ्ग भएको छ र धारा १७ द्वारा प्रदत्त अधिकारहरू त्यस परिस्थितिमा अपर्याप्त छ भन्ने कुरा राष्ट्रिय परिषद्सँग परामर्श गरीबक्से पछि श्री ५ को स्वविवेकमा लागेमा मौसूफबाट घोषणाद्वारा मौसूफको स्वविवेकमा यस संविधानको भाग ३, ४, र ५ को कुनै पनि उपबन्ध निलम्बन गर्न र नेपाल अधिराज्यको शासनको लागि मौसूफको स्वविवेकमा आवश्यक ठहरिएका अस्थायी व्यवस्था गर्न सकिबक्सनेछ ।

तर-

(क) मौसूफको स्वविवेकमा संसदको एउटामात्र वा दुवै सदनलाई निलम्बन गर्न आवश्यक छ भन्ने नलागेसम्म त्यस्तो गरिबक्सने छैन ।

(ख) मौसूफबाट संसदको एउटा सदन निलम्बन गर्नु पर्ने आवश्यक सम्झीबक्सेमा यो धारामा व्यक्त कुराहरूको अधिनमा रही श्री ५ र निलम्बन नभएको सदनको संसदद्वारा कानूनहरू बनाइने छन् ।

(ग) धारा ५३ ले व्यवस्था गरेको किसिम र ढाँचामा बाहेक श्री ५ बाट यस धारा अन्तर्गत यो संविधानलाई स्थायी तवरले संशोधन गरिवक्सने छैन ।

(२) उपधारा (१) अन्तर्गत जुनसुकै घोषणा पनि पछि हुने घोषणाद्वारा खारेज वा परिवर्तित हुन सक्नेछ ।

(३) पहिलो घोषणालाई खारेज गर्ने घोषणा बाहेक यस धारा अर्न्तगत भएको अन्य बाह्र महिनाको अवधि नाघेपछि निस्क्रिय हुनेछ तर पुनः अर्को घोषणाद्वारा नविकरण हुन सक्तछ र श्री ५ को स्वविवेकमा यस संविधानद्वारा आयोजित संसदीय शासन पद्धति पूर्णतया पुनः स्थापित हुन सक्तछ भन्ने कुरामा सन्तुष्ट होइनवक्सेसम्म यस्तै क्रमले चली रहनेछ ।

तर- श्री ५ को स्वविवेकमा निम्नलिखित अवस्था छ भन्ने सन्तुष्ट भै नवक्सेसम्म यस धारा अन्तर्गत कुनै घोषणा पुनः नविकरण हुन सक्ने छैन ।

(क) संसदीय शासन पद्धति यस्तो प्रकारले भङ्ग भएको छ कि आम निर्वाचन गराउन अव्यवहारिक हुन जान्छ भने वा

(ख) आम निर्वाचन भरखरै भएको छ तर यस संविधानद्वारा आयोजित तरिकाबाट संसदीय शासन पद्धति अनुसार काम चल्न सक्तैन भन्ने ।

(४) यस संविधानलाई संशोधन गर्ने बाहेक यस धारा अन्तर्गत जारी भएको घोषणा मुताविक बनाइएको कुनै पनि कानून, ऐनद्वारा अगावै खारेज वा पुनः व्यवस्थित नभएमा यस धारा अन्तर्गतको घोषणा लागू हुन छाडेको ६ महिना वितेपछि निस्क्रिय हुनेछ, र यो संविधानलाई संशोधन गर्ने कानून चाहीं यस धारा अन्तर्गत जारी भएको घोषणा लागू हुन छाडे पछि निस्क्रिय हुनेछ ।

भाग-६

न्यायपालिका

५७. **सर्वोच्च अदालतका न्यायाधीशहरू**:- (१) प्रधानमन्त्रीसँग परामर्श गरी तथा उपयुक्त सर्वोच्च अदालतका साक्षी बक्सेको न्यायाधीशको राय समेत बुझी श्री ५ बाट मौसूफको स्वविवेकमा नेपालको प्रधान न्यायाधीश नियुक्त गरिबक्सनेछ ।

(२) सर्वोच्च अदालतका अन्य न्यायाधीशहरूको नियुक्ति प्रधान न्यायाधीशसंग परामर्श गरी र उपयुक्त सम्झी बक्सेको सर्वोच्च अदालतका अन्य न्यायाधीशको राय समेत बुझी बक्सी श्री ५ बाट मौसूफको स्वविवेकमा गरिबक्सनेछ ।

(३) उपधारा (४) को अधिनमा रही प्रधान न्यायाधीश वा सर्वोच्च अदालतका अन्य न्यायाधीश आफ्नो पदावधि पूर्ण नभएसम्म आफ्नो पदमा बहाल रहनेछन् ।

(४) प्रधान न्यायाधीश वा सर्वोच्च अदालतका अन्य न्यायाधीश-

(क) श्री ५ का समक्ष समावेदन पेश गरी आफ्नो पदबाट राजीनामा गर्नसक्नेछ ।

(ख) खराब आचरण वा अयोग्यताले गर्दा आफ्नो पदको कर्तव्य पालन गर्न असमर्थ छ भन्ने कुरा श्री ५ बाट नियुक्त आयोगले ठहर रिपोर्ट पेश गरेमा श्री ५ बाट मौसूफको स्वविवेकले निजलाई पदबाट हटाउन सकिबक्सनेछ ।

तर- आरोप लागेका प्रधान न्यायाधीश वा सर्वोच्च अदालतका न्यायाधीशलाई आयोगमा आफ्नो सफाईको निमित्त पूरा मौका दिनबाट बंचित गरिने छैन ।

(५) उपधारा (४) को खण्ड (ख) अनुसार गठीत आयोगलाई बयान लिने, साक्षी प्रमाण बुझ्ने तथा आफ्नो आयोगको अवहेलनाको लागि सजाय गर्ने समेत सबै किसिमको अधिकार हुनेछ ।

(६) प्रधान न्यायाधीश वा अन्य न्यायाधीशले पाउन पर्ने पारिश्रमिक, पदावधि तथा नोकरीका अन्य शर्त कानूनद्वारा निर्धारित हुनेछ, त्यसरी निर्धारित नभएसम्म श्री ५ बाट तोकिबक्से बमोजिम हुनेछ, प्रधान न्यायाधीश वा सर्वोच्च अदालतका अन्य न्यायाधीश आफ्नो पदमा बहाल रहेसम्म निजलाई मर्का पर्ने गरी पदावधि र पारिश्रमिक सम्बन्धी शर्त बदलिने छैन र सो पारिश्रमिक संचित कोष प्रति व्ययभार हुनेछ ।

(७) उपधारा (१) र (६) सर्वोच्च अदालतका कायम मुकायम प्रधान न्यायाधीशलाई तथा उपधारा (२) र (६) सर्वोच्च अदालतका स्थायी वा अतिरिक्त न्यायाधीशलाई समेत लागू हुनेछ ।

५८. **सर्वोच्च अदालतमा मुद्दाहरू झिकाउने** :- मातहतको अड्डा अदातलमा परिरहेको कुनै मुद्दा मामिलामा संविधानका व्याख्या जस्तो जटिल कानूनी प्रश्न समावेश छ र मुद्दा किनारा लगाउनालाई त्यसको निर्णय आवश्यक छ भनी सर्वोच्च अदालतलाई लागेमा सर्वोच्च अदालतले त्यो मुद्दा मामिला झिकाई-

(क) मुद्दा समेत किनारा लगाउन सक्तछ वा

(ख) उक्त कानूनी प्रश्नको निर्णय गरी सो निर्णयको नक्कल साथ राखी झिकाई आएको अड्डा अदालतमा फिर्ता पठाउन सक्छ । मातहतको सो अड्डा अदालतले किनारा लगाउन बांकी मुद्दा फिर्ता आएपछि सो कानूनी निर्णयसंग सामन्जस्य राखी मुद्दा किनारा लगाउने कारवाई गर्नेछ ।

भाग-७

लोक सेवा आयोग

५९. **लोक सेवा आयोग** :- (१) एक लोकसेवा आयोग रहनेछ, त्यसमा श्री ५ बाट तोकिवक्से जति सदस्यहरू रहनेछन् जसमध्ये श्री ५ बाट तोकिबक्सेको एक सदस्य आयोगको अध्यक्ष हुनेछ ।

(२) लोक सेवा आयोगको कमसेकम एकतिहाई सदस्य वहाल हुनु भन्दा ठीक ५ वर्ष अघिसम्म सरकारी नोकरीमा नरहेको व्यक्ति हुनेछ ।

(३) लोक सेवा आयोगका सदस्य श्री ५ बाट नियुक्त गरिबक्सनेछ ।

(४) कुनै व्यक्ति महासभा वा प्रतिनिधिसभाको सदस्य छ भने सो व्यक्ति लोक सेवा आयोगको सदस्यमा नियुक्त हुने छैन ।

(५) लोक सेवा आयोगको सदस्य नियुक्ति पाएको मितिले ५ वर्षसम्म आफ्नो पदमा वहाल रहनेछ ।

तर-

(क) श्री ५ का समक्ष लिखित समावेदन पेश गरी राजीनामा गर्न सक्नेछ ।

(ख) सर्वोच्च अदालतको न्यायाधीश सरह समान आधारमा र समान तरिकाले पदबाट हटाइने छन् ।

(६) लोकसेवा आयोगको सदस्यमा नियुक्त भएको व्यक्ति सो पदमा कायम नरहेपछि अरू सरकारी सेवाको लागि ग्राह्य हुनेछैन ।

तर लोकसेवा आयोगमा पुनर्नियुक्तिको लागि गाह्य हुनेछ ।

(७) लोकसेवा आयोगका सदस्यको पारिश्रमिक र सेवाका अन्य शर्तहरू कानूनद्वारा व्यवस्था नभएसम्म सर्वोच्च अदालतका न्यायाधीश सरह हुनेछ, पारिश्रमिक निज बहाल रहेसम्म निजलाई मर्का पर्ने गरी बदलिने छैन र संचित कोष प्रति व्ययभार हुनेछ ।

६०. **लोकसेवा आयोगको कर्तव्य** : (१) श्री ५ को सरकारको सबै सेवा वा पदमा भर्नाका निमित्त जाँच गर्ने लोकसेवा आयोगको कर्तव्य हुनेछ ।

(२) देहायका विषयमा लोकसेवा आयोगको परामर्श लिनुपर्दछ ।

(क) निजामती सेवा तथा पदमा भर्ना गर्ने तरीका सम्बन्धी सबै विषयहरूमा,

(ख) निजामती सेवा वा पदमा नियुक्त गर्ने, सरुवा बढुवा गर्ने तथा नियुक्ति, सरुवा र बढुवा गर्दा उम्मेदवारहरूको विषयमा विचार गर्ने सिद्धान्तको विषयमा,

(ग) निजामती कर्मचारीको अनुशासन सम्बन्धी सबै विषय र यस सम्बन्धी स्मृतिपत्र, विन्तिपत्र, उजुरी समेत सबै विषयमा,

(घ) निजामती कर्मचारी वा निजामती कर्मचारी रहेको व्यक्तिले आफ्नु पदको कर्तव्य पालन गर्दा सो सम्बन्धमा निजको विरुद्ध भएको कुनै कानूनी कारवाईमा संरक्षणकालागि गरेको खर्च संचित कोषबाट भराइदिनु पर्ने विषयको दावा गरे दिनु पर्ने वा नपर्ने भन्ने निर्णय गर्नुपर्ने विषयमा,

(ङ) निजामती कर्मचारीले आफ्नु कर्तव्य पालन गर्दा हुन गएको नोक्सानीको वा जोखिमिमा पेन्शन वा उपदानको दावा गरेको विषय र कति दिनुपर्ने हो भनी अंक निर्धारण गर्ने विषयमा,

(च) श्री ५ को सरकारको जुनसुकै सेवा वा पदको विषयमा श्री ५ बाट परामर्श मागिबक्सेको जुनसुकै विषयमा ।

(३) यस धाराको अरू उपधाराहरूमा जे सुकै लेखिएता पनि श्री ५ बाट यस विषयमा साधारण तवरसँग वा विशेषतः अमूक विषयहरू वा अमूक परिस्थितिमा लोक सेवा आयोगसँग परामर्श लिन आवश्यक छैन भनी नियमद्वारा तोकिबक्सेमा सो बमोजिम हुनेछ ।

(४) प्रत्येक वर्ष लोकसेवा आयोगले आफूले गरेका कामको रिपोर्ट श्री ५ को समक्ष पेश गर्नेछ र सो रिपोर्ट प्राप्त भएपछि श्री ५ बाट त्यसको प्रतिलिपि संसदमा पठाउन लगाइबक्सनेछ । आयोगको परामर्श स्वीकार नगरेको वा पालन नभएको कुनै कुरा भए त्यसको कारण समेत खोलिएको ज्ञापनपत्र पनि रिपोर्ट प्रतिलिपिको साथै संसदमा पठाउन लगाइबक्सनेछ ।

(५) लोकसेवा आयोगले आफूले उपधारा (१) बमोजिम गर्नुपर्ने कुनै काम आदेशद्वारा सो आदेशमा तोकिएको शर्तको अधिनमा रही पूरा गर्न श्री ५ का कुनै कर्मचारीलाई सुम्पिन सक्नेछ । त्यसरी सुम्पिएको अधिकार बमोजिम श्री ५ का कुनै कर्मचारीले गरेको निर्णयमा चित्त नबुझ्ने व्यक्तिले सो निर्णय उपर लोकसेवा आयोगमा अपील गर्न सक्नेछ र सो अपील माथि लोकसेवा आयोगले गरेको निर्णय अन्तिम हुनेछ ।

भाग-८

हिसाव जाँच

६१. **महालेखा परीक्षक**:- (१) श्री ५ बाट एक महालेखा परीक्षक नियुक्त गरिबक्सनेछ ।

(२) महालेखा परीक्षकको पारिश्रमिक र सेवाका शर्त तथा पदावधि ऐनद्वारा नियमित हुनेछन् । त्यसको अभावमा श्री ५ बाट बक्सेको नियमावलीद्वारा नियमित हुनेछ ।

(३) महालेखा परीक्षक भइसकेको व्यक्ति सरकारी सेवामा नियुक्त हुनको निमित्त ग्राह्य हुनेछैन ।

(४) महालेखा परीक्षक पदमा रहुन्ज्यालसम्म निजको पारिश्रमिक निजलाई मर्का पर्ने गरी परिवर्तन गरिने छैन र संचित कोष प्रति व्ययभार हुनेछ ।

(५) सर्वोच्च अदालतका न्यायाधीश सरह समान आधारमा र समान तरीकाले बाहेक महालेखा परीक्षकलाई निजको पदावधि खतम नहुँदै निज सो पदबाट हटाइने छैन ।

६२. **हिसाब जाँच र रिपोर्ट**: - (१) मन्त्रि-मण्डल, महासभाको सचिव, प्रतिनिधि सभाको सचिव, सर्वोच्च अदालत, लोक सेवा आयोग समेतको अफिस लगायत सरकारी सबै विभाग तथा अड्डा अदालतको स्याहास्रेस्ता हिसाव श्री ५ को स्वीकृतिबाट बनेको ढाँचा र तरिकामा महालेखा परीक्षकले निर्धारण गरे अनुसार राखिनेछ र महालेखा परीक्षकबाट जाँचिने छ । महालेखा परीक्षक र निजका सहायकहरूलाई यस्तो हरहिसाव सम्बन्धी सबै कागजपत्र जुनसुकै बखत हेर्न पाउने अधिकार हुनेछ ।

(२) महालेखा परीक्षकले ऐन बमोजिम हिसावसँग सम्बन्धित यस्तै अरू काम गर्नेछ र यस्तोमा चाहिने अधिकार समेत प्रयोग गर्नेछ ।

(३) यस धारा बमोजिम आफूले गरेको कामको वार्षिक रिपोर्ट महालेखा परीक्षकले श्री ५मा चढाउने छ र मौसूफबाट यस्ता रिपोर्टहरू संसदका समक्ष राख्न लगाइबक्नेछ ।

भाग-९

सामान्य व्यवस्थाहरू

परिच्छेद-१

श्री ५ को अधिकार

६३. **राजगद्दी उत्तराधिकार सम्बन्धी ऐन बनाउने अधिकार** :- धारा ५१ मा जेसुकै लेखिएको भए तापनि राजगद्दी उत्तराधिकार सम्बन्धी ऐन बनाउने, संशोधन गर्ने र खारेज गर्ने सम्पूर्ण अधिकार श्री ५ मा मात्र निहित रहेको छ र यो अधिकार श्री ५ बाट स्वविवेकमा प्रयोग गरिबक्सनेछ ।

६४. **सेनाको सर्वोच्च कमाण्ड** :- (१) श्री ५ को सशस्त्र सेनाको सर्वोच्च कमाण्ड (समादेश) मौसूफमा रहनेछ र यस अधिकारको प्रयोग ऐनद्वारा नियमित हुनेछ ।

(२) ऐनद्वारा सो बारे व्यवस्था नभएसम्म श्री ५ बाट देहाय बमोजिम गरिबक्सनेछ ।

(क) सशस्त्र सेनाको स्थापना र व्यवस्था,

(ख) सेनाका अफिसर तथा जवानहरूलाई आयुक्त पद (कमिशन) प्रदान,

(ग) प्रधान सेनापतिको नियुक्ति र निजको अधिकार, कर्तव्य र पारिश्रमिक निर्धारण ।

(३) सशस्त्र सेना सम्बन्धी विधेयक वा संशोधन श्री ५ को सिफारिस विना संसदको सदनहरूमा प्रस्तुत गरिने छैन ।

६५. **श्री ५ को कर्मचारीको सेवाको अवधि** :- यस संविधानद्वारा वा यस संविधान अनुसार वा तत्काल प्रचलित कानूनमा प्रतिकूल व्यवस्था भएकोमा बाहेक श्री ५ को कर्मचारी श्री ५ को इच्छा अनुसारको अवधिसम्म आफ्नु पदमा वहाल रहनेछन् ।

६६. **माफि**:- श्री ५ बाट कुनै पनि न्यायाधिकारी वा विशेष अदालत वा ऐनद्वारा नियुक्त अधिकारीद्वारा दिइएको दण्डादेशलाई माफी, विलम्ब, मुलतवी, स्थगन, परिवर्तन वा कम गर्न सकिबक्सनेछ ।

६७. **उपाधी, सम्मान र विभूषण** :- (१) उपाधी, सम्मान या विभूषणहरू श्री ५ बाट मात्र प्रदान हुनेछन् ।

(२) श्री ५ बाट स्वीकृति लिएर बाहेक नेपाली नागरिकले कुनै अन्य देशले दिएको उपाधी, सम्मान वा विभूषणहरू ग्रहण गर्न हुँदैन ।

६८. **श्री ५ मा निहीत राजकीय अधिकार** :- यस संविधानमा वा तत्काल प्रचलित कानूनमा व्यवस्था गरिएदेखि बाहेकका श्री ५ मा निहीत अरू सम्पूर्ण राजकीय अधिकारहरू मौसूफमै निहीत रहेकाछन् ।

६९. **अदालतमा सवाल जवाफ नहुने** :- श्री ५ बाट मौसूफको अधिकार प्रयोग गरिबक्सेकोमा वा मौसूफको कर्तव्य पालन गरिबक्सेमा वा मौसूफबाट गरिबक्सेको अरू कुनै कामका सम्बन्धमा कुनै अदालतमा सवाल जवाफ गरिने छैन ।

तर यो धाराको कुनै कुराले श्री ५ को सरकार वा श्री ५ का कुनै कर्मचारीको विरुद्ध कार्यवाही चलाउन पाउने कानूनले दिएको अधिकारलाई सीमित गरेको सम्झिइने छैन ।

परिच्छेद-२

विविध व्यवस्था

७०. **राष्ट्रभाषा** :- देवनागरि लिपिमा नेपाली भाषा नेपालको राष्ट्रभाषा हुनेछ ।

७१. **सपथ** :- सरकारी सेवामा बहाल हुने भएको व्यक्तिले श्री ५ प्रति मौसूफबाट निर्धारित रूपमा श्रद्धा, निष्ठा र वफादारिको सपथ लिनु पर्नेछ ।

परिच्छेद-३

व्याख्या र खारेजी इत्यादि

७२. **परिभाषा** :- (१) विषय वा प्रसङ्गले अर्को अर्थ नलागेमा यस संविधानमा-

(क) "धारा" भन्नाले यस संविधानको धारा सम्झनु पर्छ ।

(ख) "नागरिक" भन्नाले कानूनमा भने अनुसार नेपालको नागरिक भएको कुनै व्यक्ति सम्झनु पर्छ ।

(ग) "मतदाता" भन्नाले संसदको सदस्यको निर्वाचनमा मत दिन पाउने व्यक्ति सम्झनु पर्छ ।

(घ) "आम निर्वाचन" भन्नाले प्रतिनिधि सभाका सदस्यहरूको निर्वाचन तथा संसद विघटन भएपछि हुने उपरोक्त सदस्यहरूको निर्वाचन समेत सम्झनु पर्छ ।

(ङ) "नेपाल" भन्नाले नेपाल अधिराज्य सम्झनु पर्छ ।

(च) "समावेदन" भन्नाले त्यस्तो समावेदन पेश गर्ने व्यक्तिको सही परेको लिखत सम्झनु पर्छ ।

(छ) "संसद" भन्नाले धारा १८ बमोजिम गठीत संसदलाई सम्झनु पर्छ र त्यस्तै अवस्थामा धारा ५६ को उपधारा (१) मा भएको प्रतिबन्धात्मक वाक्यांश (ख) मा लेखिएको संसदलाई पनि जनाउँछ ।

(ज) "पारिश्रमिक" भन्नाले तलव, भत्ता, पेन्सन र जिन्सीको रूपमा दिइने अरू कुनै तरहको पारिश्रमिक सम्झनु पर्छ ।

(झ) "महासभासद्" भन्नाले सो समयमा भइराखेको महासभाको कुनै सदस्य सम्झनु पर्छ ।

(२) श्री ५ लाई सम्बोधन हुने शब्दहरूले विषय वा प्रसंगले अर्को अर्थ नलागेमा अधिकार पाएको उपराज वा उपराज परिषद्लाई र धारा ११ को उपधारा (१०) बमोजिम अधिकार प्रयोग गर्ने व्यक्तिलाई समेत जनाउँछ ।

(३) विषय वा प्रसंगले अर्को अर्थ नलागेमा यस संविधानमा व्यक्त भएका कुराहरूको अधिनमा रही नेपाल कानून व्याख्या सम्बन्धी ऐन, २०१० यस संविधानलाई नेपाल कानून सम्झेर यस संविधानको व्याख्यामा लागू हुनेछ ।

७३. **संक्षिप्त नाम र प्रकाशन**:- (१) यो संविधानलाई नेपाल अधिराज्यको संविधान भनिनेछ ।

(२) यो संविधानको धारा ५३ अनुसार संशोधन भएको भए सो सहित समय समयमा एकत्रित गरी मिलाई छापिनेछ र श्री ५ को सरकारको आदेश बमोजिम प्रकाशित भएको संविधानको प्रति मात्र दुरुस्त मानिनेछ ।

७४. **खारेजी** :- नेपाल अन्तरिम शासन विधान खारेज गरिएको छ ।

भाग-१०

संक्रमणकालीन व्यवस्था

७५. **संविधान लागू गराउने अधिकार** :- (१) श्री ५ बाट नेपाल अन्तरिम शासन विधान लगायत अरू कुनै कानून वा यो संविधानमा जे भए तापनि तोकिएको दिनमा यो संविधानलाई लागू गराउन जरुरत सम्झिबक्सेको काम तोकिएको दिन अगाडि पूर्ण गर्नको निमित्त पूर्णाधिकार मौसूफमा संचित राखिबक्सनेछ । मौसूफबाट यो संविधानको व्यवस्थासित मेल खानेगरी तोकिएको दिन अगाडि गरिबक्सेको जुनसुकै काम यस

संविधान अन्तर्गत उपयुक्त अधिकारीले गरेको ठहरिनेछ र त्यसरी भएको काम यो संविधानको व्यवस्था अनुसार तोकिएको दिन पछि खारेज गर्ने, प्रतिसंहरण गर्ने, संशोधन गर्ने वा परिवर्तन गर्ने उक्त अधिकारीको अख्तियारमा बाधा पुऱ्याउने छैन ।

(२) उपधारा (१) मा लेखिएको कुरामा विरोध नपर्ने गरी यो संविधान लागू गर्ने मनसायले श्री ५ बाट गरीबक्सेको जुनसुकै नियुक्ति यस संविधान अन्तर्गत भएको सम्झिइनेछ ।

७६. **वर्तमान कानून जारी राख्नु र अनुकूलनपार्नु** :- (१) ऐनले संशोधन वा खारेज नभए सम्म नेपाल अन्तरिम शासन विधान बाहेक नेपालभर वा नेपालको कुनै भागमा तोकिएको दिन अगाडिसम्म लागू रहेका सबै कानूनहरू उपधारा (२) बमोजिम अनूकूलन र परिवर्तन भएजति सो भएको रूपमा र त्यसो नभएमा तोकिएको दिन अगाडि लागू रहेको रूपमा चालू रहनेछ ।

तर-धारा ८ को उपधारा (१) को खण्ड (क) बमोजिम प्रमाणित गरिए बाहेकका यस संविधानको प्रतिकूल कानून तोकिएको दिनले तीन वर्ष पछि यस संविधानसँग बाझिए जति स्वतः निष्क्रिय हुनेछन् ।

(२) नेपाल भर वा नेपालको कुनै भागमा लागू रहेका कानूनहरू यस संविधानको व्यवस्थाको अनुरूप बनाउने अभिप्रायले श्री ५ बाट आवश्यक र व्यवहारिक ठानी बक्सेमा तोकिएको दिनको तीन वर्ष भित्र सम्म आदेशद्वारा चाहिने जति मात्रामा अनूकूलन र परिवर्तन गर्न सकिबक्सनेछ । त्यस्ता आदेश जहिलेसुकै जारी भएको भए तापनि आदेश जारी हुनु अघि वा पछि जुन मिति देखि प्रारम्भ हुन्छ भन्ने सो आदेशमा लेखिएको हुन्छ सोही मितिदेखि क्रियाशिल हुनेछ ।

तर तोकिएको दिन भन्दा अगाडिको मिति देखि क्रियाशिल हुनसक्ने छैन ।

७७. **बाधा अड्काउ फुकाउने अधिकार** :- (१) यो संविधान कार्यान्वित गर्न कुनै बाधा अड्काउ परेमा सो बाधा अड्काउ फुकाउन श्री ५ बाट आवश्यक सम्झिबक्सेको आदेश जारी गर्न सकिबक्सनेछ र श्री ५ बाट आवश्यक तथा वाञ्छनीय सम्झिबक्से बमोजिम थप घट र परिवर्तनको रूपमा भएको अनूकूलन बमोजिम आदेशमा तोकिएको अवधिसम्म यो संविधानका उपबन्धहरू चालू रहनेछ भनी त्यस्तो आदेशद्वारा निर्देश गर्न सकिबक्सनेछ ।

तर- तोकिएको दिनले दुईवर्ष पछि यस्तो कुनै आदेश जारी हुनेछैन ।

(२) उपधारा (१) अन्तर्गत जारी गरिएको प्रत्येक आदेश संसदको दुवै सदनको सम्मुख राखिनेछ र ऐनद्वारा संशोधित वा खारेज हुन सक्नेछ । त्यसरी संशोधन वा खारेज नभएसम्म यसै संविधानमा परे सरह मानिनेछ ।

इति सम्वत २०१५ साल फाल्गुण १ गते रोज ५ शुभम् ।

साभारः कानून तथा संसदीय प्रबन्ध मन्त्रालयद्धारा प्रकाशित, २०१५
गोरखापत्र छापखानामा मुद्रित